

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY PRZYTOCZNA
NA LATA 2021-2024

Przytoczna 2021

Spis treści

Wstęp.....	4
1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	12
3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	15
4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	32
4.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	32
4.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	37
4.2.1. Zarys historii obszaru gminy.....	38
4.2.2. Krajobraz kulturowy	42
4.2.3. Zabytki nieruchome.....	43
4.2.4. Zabytki ruchome	49
4.2.5. Zabytki archeologiczne	50
4.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych	51
4.2.7. Dziedzictwo niematerialne	51
4.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	52
4.3.1. Rejestr zabytków	52
4.3.2. Pomnik historii	54
4.3.3. Park kulturowy	55
4.3.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	55
4.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	55
5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	59
6. Założenia programowe.....	62
6.1. Priorytety programu	63
6.2. Kierunki działań i zadania programu.....	63

7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	68
8. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	69
9. Źródła finansowania zabytków	71
10. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	75
Literatura	76
Spis tabel	76
Aneksy.....	76

Wstęp

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024 jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Przytoczna. Celem Programu jest określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami na terenie gminy Przytoczna. Założeniem niniejszego dokumentu jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego mające na celu poprawę stanu zachowania i utrzymania gminnego środowiska kulturowego, z uwzględnieniem aktywności lokalnego społeczeństwa.

Dokument opracowano zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. 2021, poz. 710) oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2016-2019 przyjętego uchwałą nr XV/106/2016 Rady Gminy Przytoczna z dnia 25 lutego 2016 r. Dokument został zaktualizowany między innymi w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego, źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem strategicznym Programu jest zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju i kształtowania tożsamości gminy Przytoczna. Określono trzy priorytety Programu, do których realizacji wyznaczono kierunki działań wraz z zadaniami. Część z wyznaczonych zamierzeń stanowi kontynuację założeń wytyczonych we wcześniej obowiązującym planie, gdyż rezultaty zaplanowanych działań osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej.

Gminny program opieki nad zabytkami stanowi dokument uzupełniający dla aktów prawa miejscowego, gdyż uwzględnia zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego w regionie. Określa sposób ich realizacji poprzez działania organizacyjne i finansowe oraz upowszechniające wiedzę o zabytkach. Gminny program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy, a także w utrzymaniu ładu przestrzennego. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na poprawę stanu zachowania zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, między innymi poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości oraz wspólnych korzeni. Ma na celu aktywizację lokalnych środowisk, w ramach budowy społeczeństwa obywatelskiego. Istotną kwestą podejmowaną w Programie jest także nawiązywanie współpracy z właścicielami zabytków i ich użytkownikami, inicjowanie działań eliminujących sytuacje konfliktowe, związane z wykorzystaniem zasobów dziedzictwa. Zadaniem Programu jest także powiązanie ochrony zabytków z ochroną środowiska naturalnego.

1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna stanowi art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 710), zgodnie z którym:

- 1) wójt sporządza gminny program opieki nad zabytkami na okres 4 lat,
- 2) gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- 3) gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- 4) z realizacji programu wójt sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy.

W art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano cele opracowania powyższego programu.

Należą do nich w szczególności:

- ✓ uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- ✓ zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- ✓ wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- ✓ podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- ✓ określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- ✓ podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce zostały uwzględnione w szeregu obowiązujących ustaw.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.), zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. W art. 5 dokumentu mowa, iż Rzeczypospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju. Natomiast w art. 6 ust. 1 zapisano, iż Rzeczypospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju, a także udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem

kulturalnym. W art. 86 dokumentu wskazano, iż każdy jest zobowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 710).

Niżej zamieszczono treść wybranych zapisów tej ustawy mających znaczenie przy opracowywaniu programu.

W art. 3 zdefiniowano podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W art. 4 ustawy mowa, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 3) udaremnienie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 ustawy zapisano, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W art. 6 ustawy wskazano zabytki, które podlegają ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania.

Należą do nich:

- 1) zabytki nieruchome będące w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) zabytki ruchome będące w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militarnymi, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi,
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:
  - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W art. 7 ustawy określono formy ochrony zabytków, do których należą:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
  - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W myśl art. 16 ust. 1 ustawy rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Zgodnie z art. 17 ustawy na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

W art. 18 ustawy mowa, iż ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się między innymi przy sporządzeniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. W powyższych dokumentach określa się między innymi rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, a także ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W art. 19 ustawy wskazano, iż w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, należy uwzględnić ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w wyżej wymienionych dokumentach. W studium i planie ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają, zgodnie z art. 20 ustawy, uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 ustawy mowa, iż podstawą do sporządzania przez gminę programu opieki nad zabytkami jest ewidencja zabytków.

Zgodnie z art. 22 ust. 4 ustawy wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Stosownie do art. 89 cytowanej ustawy, organami ochrony zabytków są minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków oraz wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Szczegółowe problemy z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami określają rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w tym między innymi:

- 1) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielenia dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.),
- 2) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 września 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r., poz. 17 ze zm.),
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 5 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153),
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81),
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 56),
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2019 r., poz. 1811),

- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011r., Nr 89, poz. 510);
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 75, poz. 706),
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r., Nr 71, poz. 650),
- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r., poz. 110),
- 11) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., Nr 30, poz. 259),
- 12) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. z 2004 r., Nr 124, poz. 1304, ze zm.).

Ustawa o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów.

W art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 713 ze zm.) mowa, iż zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. Zadania własne obejmują między innymi sprawy kultury w tym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Inne ustawy

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym między innymi:

- 1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 741), w której mowa między innymi, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,
- 2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane (tekst jednolity z 2020 r., poz. 1333 ze zm.), która normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Zapisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, a także wobec obiektów i obszarów ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- 3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 1219 ze zm.), w której mowa, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych,

- 4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 55 ze zm.), w której określono między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych ochroną prawną.
- 5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 1990 ze zm.), w której wskazano, iż celem publicznym jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także określono postępowanie wobec nieruchomości objętych ochroną prawną,
- 6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 194), w której określono, iż działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. W ustawie wymieniono formy organizacyjne działalności kulturalnej, między innymi biblioteki, muzea, kina, teatry, domy kultury itd. Wskazano, iż mecenat nad działalnością kulturalną sprawują m.in. jednostki samorządu terytorialnego, które organizują działalność kulturalną tworząc samorządowe instytucje kultury. Podkreślono ponadto, iż prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Instytucje kultury prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami,
- 7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. 1057). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków prowadzoną przez organizacje pozarządowe, między innymi stowarzyszenia.

Zabytki w muzeach i bibliotekach

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 902), w której określono podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Zgodnie z art. 6 ust 4 ustawy, gmina jako podmiot tworzący lub przejmujący muzeum zobowiązana jest do zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 1479), w której mowa, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochrona materiałów archiwalnych

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

Umowy międzynarodowe

Poza źródłem prawa powszechnie obowiązującego w dziedzinie kultury są również ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw RP umowy międzynarodowe, w szczególności Konwencje UNESCO oraz Rady Europy, które to określają cele i kierunki działań w zakresie ochrony zabytków. Są to między innymi:

- 1) Konwencje Rady Europy:
  - a) Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta w dniu 16 stycznia 1992 roku (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564),
  - b) Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie w dniu 3 października 1985 roku (Dz. U. z 2012 r., poz. 210),
  - c) Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji w dniu 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98).
- 2) Konwencje UNESCO:
  - a) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu w dniu 17 października 2003 r. (Dz. U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018),
  - b) Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585).

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te zostały wskazane w następujących dokumentach:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest dokumentem utworzonym na podstawie art. 84 i art. 85 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Jego opracowanie należy do obowiązków ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków. W krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji. Program opracowuje się na okres czterech lat. Krajowy program ochrony i opieki nad zabytkami uchwała Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą nr 82/2019 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Krajowy Program określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak również środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Głównym celem Krajowego programu jest „*Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*”.

Do jego realizacji opracowano trzy cele szczegółowe wraz z kierunkami działań:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym, w tym zadania:
  - szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym,
  - budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
  - merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
  - konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami,
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym, w tym zadania:
  - wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
  - ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
  - wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
  - powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, w tym kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, w tym zadanie:
  - upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych,
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego, w tym zadanie:
  - podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, w tym kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości, w tym zadania:
  - kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- 2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami, w tym zadanie:
  - program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 i Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Rząd RP 21 września 2004 r. i uzupełniona w 2005 r. na lata 2004-2020. Jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o szczegółową analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Dokument stanowi podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją strategii jest: Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwoju regionów. Zakres strategii został podporządkowany głównie regionom, jako podstawowym jednostkom podziału terytorialnego. Po dokonaniu wnikliwej analizy, wyodrębniono pięć strategicznych obszarów kultury, dla których sformułowano Narodowe Programy Kultury, będące podstawowymi narzędziami wdrażania strategii. Są to:

- 1) Narodowy Program Kultury- Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego,
- 2) Narodowy Program Kultury- Rozwój Szkolnictwa Artystycznego i Promocja Twórczości MEASTRA,
- 3) Narodowy Program Kultury- Rozwój instytucji artystycznych,
- 4) Narodowy Program Kultury- Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki,
- 5) Narodowy Program Kultury- Wspieranie sztuki współczesnej ZNAKI CZASU.

Dla każdego programu określono cel strategiczny, instrumenty realizacji, plan finansowy oraz wyznaczono instytucje odpowiedzialne za ich zarządzanie.

Do podstawowych założeń strategii należy między innymi ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym, a jednym z celów strategicznych jest ochrona i rewaloryzacja zabytków. Cel ten stał się jednym z priorytetów Narodowego Programu Kultury- Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013. Celem strategicznym Narodowego Programu Kultury jest intensyfikacja ochrony i upowszechnienie dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych. Celami cząstkowymi programu są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,

- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informatycznego,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

W Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadzono jedenaście Programów Operacyjnych Ministra Kultury jako system realizacyjny Narodowej Strategii Kultury. Dla działań związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami powołano Program Operacyjny *Dziedzictwo Kulturowe* z priorytetami:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych,
- rozwój instytucji muzealnych,
- ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju,
- ochrona zabytków archeologicznych,
- tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego,
- ochrona zabytkowych cmentarzy.

Celem Programu Operacyjnego jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych. W Programie określono następujące cele cząstkowe:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego.

3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2021- 2024

Wojewódzki program opieki nad zabytkami sporządza zarząd województwa na okres czterech lat, z uwzględnieniem celów wskazanych w art. 87 ust 2 ustawy o ochronie

zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki program przyjmuje sejmik województwa, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu zarząd województwa sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia sejmikowi województwa. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu opieki nad zabytkami.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubuskiego na lata 2021-2024 oczekuje na uchwalenie. W pierwszym kwartale 2021 roku Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego skierował Program do konsultacji, zgodnie z Uchwałą Sejmiku Województwa Lubuskiego Nr XIV/20 z dnia 17 lutego 2020 r. oraz Uchwałą Nr 170/2254/21 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 23 lutego 2021 r. W Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami sformułowano: wizję, cel strategiczny, cele priorytetowe, kierunki działań i zadania.

Wytyczona wizja to: wielokulturowe dziedzictwo województwa lubuskiego fundamentem tożsamości regionu rozwijającego się gospodarczo i turystycznie.

Strategicznym celem wyżej wymienionego Programu jest: zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla kształtowania tożsamości województwa lubuskiego.

Wyznaczono cztery cele priorytetowe:

Cel priorytetowy 1: Rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem

Kierunki działań:

1) Rozpoznanie stanu zachowania zasobu:

- weryfikacja stanu zachowania zabytków oraz określenie najpilniejszych potrzeb w zakresie zabezpieczenia, rewaloryzacji i konserwacji obiektów zabytkowych,
- utworzenie i stałe uzupełnianie listy zabytków zagrożonych – obiektów wymagających podjęcia pilnych prac ratowniczych w pierwszej kolejności, ze szczególnym uwzględnieniem architektury drewnianej,
- rozpoznanie stanu zachowania zabytków będących własnością jednostek samorządu terytorialnego (w tym województwa lubuskiego) i wyznaczenie planu remontów według najpilniejszych potrzeb.

2) Digitalizacja zasobów zabytkowych:

- wspieranie cyfryzacji dokumentacji naukowych i archiwalnych będących w zasobach wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- wspieranie cyfryzacji zbiorów muzealnych,
- tworzenie mechanizmów w celu zapewnienia powszechnego dostępu do zbiorów cyfrowych i baz informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego,

- utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w formacie cyfrowym w celu ich ochrony przed bezpowrotną utratą,
  - wspieranie digitalizacji materiałów dotyczących zabytków ruchomych zaginionych lub ukradzionych.
- 3) Wsparcie finansowe działań:
- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa lubuskiego (a także możliwość udzielenia dotacji na wyżej wymienione prace przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa),
  - prewencja – wspieranie działań związanych z zabezpieczaniem zabytków w systemy alarmowe przeciwwłamaniowe i przeciwpożarowe, zwłaszcza obiektów architektury drewnianej, a także obiektów posiadających cenny wystrój wnętrza..
- 4) Przeciwdziałania zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego:
- podnoszenie kompetencji pracowników jednostek samorządu terytorialnego odpowiedzialnych za ochronę zabytków przez szkolenia ze specjalistami w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
  - popularyzowanie „*dekalogu postępowania konserwatorskiego z zabytkami*” przez wydawnictwa broszurowe, stronę internetową wojewódzkiego konserwatora zabytków, media społecznościowe,
  - realizacja gminnych i powiatowych programów opieki nad zabytkami.

Cel Priorytetowy 2: Rewaloryzacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego.

Kierunki działań:

- 1) Zahamowanie procesu degradacji zabytków nieużytkowanych:
- wytypowanie listy najcenniejszych i możliwych do uratowania obiektów nieużytkowanych będących własnością jednostek samorządu terytorialnego oraz stworzenie planu adaptacji ich do nowych funkcji,
  - wsparcie organizacyjne i merytoryczne dla potencjalnych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych poprzez opracowanie poradnika zawierającego niezbędne informacje o procedurach postępowania z substancją zabytkową, źródłach pozyskiwania środków finansowych na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach, porady dotyczące aplikowania o środki zewnętrzne,
  - promowanie „*dobrych praktyk*” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych przez stworzenie katalogu udanych adaptacji na terenie województwa.
- 2) Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:
- współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną,

- wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych zagrodach oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach.
  - wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.,
  - wspieranie rozwoju oferty turystycznej, która może dać zatrudnienie w celu jej obsługi.
- 3) Rozwijanie i tworzenie produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe:
- wspieranie rozwijających się form turystyki kulturowej, militarnej, rowerowej, kulinarnej, ekoturystyki i turystyki wodnej poprzez tworzenie transgranicznych i transregionalnych tras turystycznych łączących aktywne formy wypoczynku z poznawaniem dziedzictwa kulturowego,
  - budowanie marki regionu w oparciu o turystykę kulturowo-przyrodniczą,
  - tworzenie sieci współpracy (wzajemnego polecenia się) różnych podmiotów związanych z turystyką kulturową (wzorem np. Kaczawskiej Sieci Współpracy).

Cel priorytetowy 3: Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie.

Kierunki działań:

- 1) Wspieranie programów i projektów edukacyjnych promujących dziedzictwo kulturowe:
- organizowanie lekcji o dziedzictwie kulturowym adresowanych do dzieci i młodzieży w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych,
  - popularyzowanie dostępnych materiałów edukacyjnych, np. publikacji NID-u Rozgryźć dziedzictwo – Podręcznik dobrych praktyk upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym (opublikowany w 2016 r.),
  - organizowanie konkursów popularyzujących zabytki regionu dla dzieci i młodzieży,
  - popularyzowanie dziedzictwa kulturowego w przystępnej formie w internecie, a przez to ułatwienie jego odbioru społecznego,
  - realizacja ścieżek edukacyjnych dotyczącej historii regionalnej i problematyki dziedzictwa kulturowego w formie interaktywnej i warsztatowej, np. gier terenowych, spacerów edukacyjnych,
  - wsparcie projektów zgłaszanych przez organizacje pozarządowe i inne podmioty, których cele statutowe obejmują prowadzenie działań popularyzujących szeroko pojmowane dziedzictwo kulturowe i edukację o dziedzictwie,
  - budowanie świadomości społecznej o zabytkach przez oznakowanie zabytków nieruchomych znakiem konwencji haskiej, tzw. Błękitną Tarczą,
  - wsparcie dla inicjatyw artystycznych (festiwali, koncertów, seminariów) odbywających się w obiektach zabytkowych,
  - popularyzację systemu zachęt do aktywnego uprawiania turystyki kulturowej dla dzieci i innych turystów poprzez zbieranie znaczków turystycznych,
  - utworzenie mapy zabytków lubuskich dostępnych dla turysty,

- publikacje wydawnictw popularno-naukowych z zakresu dziedzictwa kulturowego.
- 2) Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami:
- promowanie wolontariatu na rzecz opuszczonych cmentarzy w postaci społecznych akcji uporządkowania cmentarzy,
  - promowanie roli społecznego opiekuna zabytków poprzez organizowanie szkoleń i warsztatów dotyczącej społecznej opieki nad zabytkami,
  - promowanie osób zasłużonych dla ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez system odznaczeń (np. odznaka „Za opiekę nad zabytkami” przyznawana przez MKDNiS).
- 3) Wspieranie działań dla budowania tożsamości regionalnej związanych z dziedzictwem niematerialnym:
- wytypowanie zjawisk dziedzictwa niematerialnego wartego ochrony w celu przekazania danych do NID-u, prowadzącego Krajową listę niematerialnego dziedzictwa,
  - powołanie przez Urząd Marszałkowski Konsultanta ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego, którego zadaniem stałoby się koordynowanie prac związanych z ochroną i inwentaryzacją dziedzictwa niematerialnego,
  - wspieranie aktywności społeczności lokalnych w zakresie kultywowania dziedzictwa niematerialnego oraz jego transmisji międzypokoleniowej poprzez promowanie regionalnych zespołów folklorystycznych i muzycznych, rzemieślników oraz artystów ludowych,
  - wspieranie dawnych rzemiosł i technik budowlanych oraz ginących zawodów poprzez warsztaty dla dzieci i młodzieży oraz pokazy ginących zawodów w ramach festynów gminnych i powiatowych,
  - promowanie specyficznych dla regionu przejawów dziedzictwa niematerialnego – odradzającej się tradycji winiarskiej oraz bartniczej oraz produktów lokalnych i regionalnych na targach turystycznych krajowych i międzynarodowych.
- 4) Wspieranie działań zmierzających do integracji transgranicznej i międzyregionalnej jako element budowania tożsamości:
- budowanie oferty turystyki kulturowej dla obcokrajowców poprzez umieszczenie informacji o zabytkach w różnych językach obcych,
  - wspieranie badań naukowych nad wspólnym dziedzictwem kulturowym województwa lubuskiego, Saksonii i Brandenburgii, poprzez organizowanie sesji naukowych, wydawnictwa oraz wspieranie działań promujących wspólne dziedzictwo,
  - budowanie i utrwalanie powiązań instytucjonalnych w wymiarze transgranicznym i międzyregionalnym w dziedzinie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego,
  - wspieranie istniejących szlaków kulturowych o zasięgu międzyregionalnym i międzynarodowym (np. Drogi Św. Jakuba albo Szlaku Cysterskiego).

Cel priorytetowy 4: Ochrona krajobrazu kulturowego i świadome jego kształtowanie współgrające z integracją przestrzenną regionu.

Kierunki działań:

- 1) Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego:
  - upowszechnianie wiedzy, i popularyzacja idei powoływania parków kulturowych, parków krajobrazowych, a także wprowadzania zapisów w dokumentach planistycznych mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego, panoram, osi widokowych, sylwet itp.
  - wprowadzanie zapisów w dokumentach planistycznych dotyczących ochrony alei stanowiących istotny czynnik kształtujący krajobraz kulturowy województwa,
  - wprowadzanie w dokumentach planistycznych zapisów umożliwiających ochronę przed nadmierną presją urbanistyczną obszarów otwartych, cennych przyrodniczo, atrakcyjnych pod względem turystycznym,
  - wytypowanie przez interdyscyplinarny zespół złożony ze specjalistów z zakresu ochrony dziedzictwa, ochrony krajobrazu oraz historyków sztuki listy obszarów proponowanych do miana krajobrazów priorytetowych, tj. krajobrazów szczególnie cennych ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe dla potrzeb audytu krajobrazowego
  - popularyzowanie idei tworzenia uchwał tzw. krajobrazowych jako narzędzia sprzyjającego dbaniu o ład estetyczny i eliminującego przesyt reklam w przestrzeni publicznej, organizowanie szkoleń dla jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie.
- 2) Rozpoznanie i objęcie ochroną najcenniejszych zabytków dziedzictwa kulturowego świadczących o specyfice i tożsamości województwa:
  - identyfikacja obiektów, zespołów, założeń przestrzennych, obszarów o najwyższych, unikalnych wartościach artystycznych, historycznych i krajobrazowych,
  - utworzenie listy obiektów i obszarów o szczególnej wartości dla kultury (spośród wpisanych do rejestru zabytków bądź chronionych jako park kulturowy), proponowanych do objęcia ochroną jako pomniki historii i wsparcie ich właścicieli bądź użytkowników w zakresie działań związanych z tą procedurą,
  - popularyzowanie narzędzia ochrony krajobrazu kulturowego leżącego w kompetencjach samorządów – idei tworzenia parków kulturowych dla zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów, organizacja szkoleń dla jednostek samorządu terytorialnego w tym zakresie.
- 3) Rewitalizacja w obrębie obszarów zabytkowych:
  - wsparcie jednostek samorządów terytorialnych w identyfikacji obszarów zdegradowanych, wymagających rewitalizacji w obrębie zabytkowej tkanki miejskiej lub wiejskiej, a także innych obszarów z historyczną zabudową przemysłową bądź wojskową, które utraciły dotychczasową funkcję i wymagają rewitalizacji,
  - promowanie w dokumentach strategicznych na szczeblu wojewódzkim i lokalnym działań rewitalizacyjnych przy uwzględnieniu czynników społecznych.

Określone w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami zadania powinny być realizowane przez różnorodne podmioty, tj.: jednostki samorządu terytorialnego, wojewódzkiego konserwatora zabytków, ministra kultury i dziedzictwa narodowego, instytucje wyspecjalizowane w opiece nad zabytkami, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, społeczności lokalne i osoby prywatne.

Samorządy terytorialne powiatów, miast i gmin powinny wdrażać wymienione w programie zadania na drodze realizowania ustawowych obowiązków, szczególnie zaś przez:

- możliwość ujmowania w rocznych budżetach środków na dotacje prac przy zabytkach oraz problematykę związaną z dziedzictwem kulturowym,
- opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i objęcie ochroną w planie poza obszarami i obiektami wpisanymi do rejestru zabytków bądź ujętymi w gminnej ewidencji zabytków, innych, wartych ochrony w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- tworzenie parków kulturowych w celu ochrony unikalnego krajobrazu kulturowego,
- tworzenie uchwał tzw. krajobrazowych w celu eliminacji nadmiaru reklam i ich uporządkowania w przestrzeni miejskiej,
- inspirowanie działań niezależnych podmiotów społecznych i gospodarczych na rzecz zagospodarowywania zabytków, ich promocji i popularyzacji;
- stymulowanie działań właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych do ich utrzymania w należyтым stanie.

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 przyjęta została Uchwałą Nr XXVIII/397/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 15 lutego 2021 r. Jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określający kierunki rozwoju regionalnego i wskazującym obszary szczególnej interwencji. Ustalenia zawarte w dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia wojewódzkiego planu zagospodarowania przestrzennego.

Dokument formułuje wizję rozwoju regionu: Województwo Lubuskie w 2030 roku to „zielona kraina inteligentnych technologii”, cechująca się wysoką jakością życia mieszkańców.

Celem głównym Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 jest:

Inteligentne gospodarowanie potencjałami regionu dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, spójności społecznej i przestrzennej oraz wysokiej jakości życia mieszkańców.

Do realizacji celu głównego Strategii wyznaczono cztery cele strategiczne. Każdemu celowi strategicznemu przyporządkowano cele operacyjne, a tym z kolei kierunki interwencji (działania).

Głównymi priorytetami rozwoju województwa lubuskiego określonymi w Strategii są:

Cel strategiczny 1. Inteligentna, zielona gospodarka regionalna,

Cel strategiczny 2. Region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi,

Cel strategiczny 3. Integracja przestrzenna regionu,

Cel strategiczny 4. Region atrakcyjny, efektywnie zarządzany i otwarty na współpracę.

W ramach celu strategicznego 1., istotne w zakresie kultury są następujące cele operacyjne:

Cel operacyjny 1.6. Rozwój potencjału turystycznego, w tym:

- promocja i rozwój markowych produktów turystycznych województwa,
- tworzenie warunków do rozwoju turystyki aktywnej i specjalistycznej,
- promocja lubuskich podmiotów branży turystycznej
- rozwój szlaków, tras turystycznych, budowa oraz integracja dróg/ścieżek rowerowych
- kreowanie, wsparcie i realizacja działań z zakresu racjonalnego wykorzystywania i ochrony zasobów środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego.

W ramach celu strategicznego 2., istotne w zakresie kultury są następujące cele operacyjne:

Cel operacyjny 2.4. Zapewnienie różnorodnej oferty kulturalnej oraz ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego, między innymi:

- wspieranie ponadlokalnych przedsięwzięć kulturalnych realizowanych na obszarze województwa,
- wsparcie i realizacja inwestycji z zakresu budowy, rozbudowy, modernizacji i wyposażenia obiektów kultury,
- poprawa dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania upowszechniania zbiorów,
- ochrona i promocja cennych obiektów dziedzictwa kulturowego,
- kreowanie atrakcyjnej oferty kulturalnej z wykorzystaniem cyfryzacji zasobów i instytucji kultury.

Cel operacyjny 2.6. Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i poczucia tożsamości regionalnej, w tym między innymi:

- działania na rzecz kształtowania świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowania polskości,
- wykorzystywanie potencjału kulturowego i lokalnych tożsamości w rozwoju regionalnym,
- promocja lubuskiego dorobku kulturalnego, naukowego, społecznego i gospodarczego,
- popularyzacja historii Ziemi Lubuskiej,
- upowszechnianie kultury polskiej i tradycji regionalnych wśród imigrantów.

Cel strategiczny 3. uwzględnia wartości kulturowe między innymi w:

Celu operacyjnym 3.7. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich:

- wzmocnianie centrów aktywności społecznej i kulturalnej na terenach wiejskich,
- odnowa i rewitalizacja wsi i małych miast,
- ochrona dziedzictwa i krajobrazu wiejskiego.

W ramach celu strategicznego 4., istotne w zakresie kultury są następujące cele operacyjne:

Cel operacyjny 4.2. Atrakcyjny wizerunek i rozpoznawalna marka województwa lubuskiego, w tym między innymi:

- 1) Tworzenie wizerunku regionu atrakcyjnego gospodarczo:
  - prowadzenie informacyjno-promocyjnego portalu AtrakcjeLubuskie.pl, poświęconego ofercie turystycznej województwa lubuskiego,.
- 2) Promocja marki „*Lubuskie warte zachodu*” wśród przedsiębiorców, mieszkańców oraz innych regionów kraju, Europy i Świata, między innymi:
  - wsparcie finansowe i organizacyjne dla najważniejszych wydarzeń kulturalnych, sportowych i turystycznych, a także innych imprez masowych na terenie województwa,
  - wzmocnienie wizerunku województwa lubuskiego jako regionu atrakcyjnego turystycznie, z bogatą ofertą kulturalną.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego (PZPWL) przyjęty został Uchwałą nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 r. Założenia planu uwzględniają ustalenia Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020, szczególnie w zakresie określania celów strategicznych i operacyjnych oraz ustalenia wynikowych kierunków zagospodarowania przestrzennego. Za cel główny Strategii uznano „*wykorzystanie potencjałów województwa lubuskiego do wzrostu jakości życia, dynamizowania konkurencyjnej gospodarki, zwiększenia spójności regionu oraz efektywnego zarządzania jego rozwojem*”.

Nakreślona w planie wizja rozwoju regionu lubuskiego ukierunkowana jest na zrównoważony rozwój przestrzenny, społeczny i gospodarczy we wszystkich strefach funkcjonalno-przestrzennych, a przyjęte w dokumencie cele strategiczne i operacyjne rozwoju województwa lubuskiego wyznaczają kierunki rozwoju do osiągnięcia dynamicznego wzrostu gospodarczego.

Główne założenia planu sformułowano w trzech celach strategicznych i operacyjnych rozwoju przestrzennego województwa:

Cel strategiczny 1. Spójność terytorialna,

Cel strategiczny 2. Zrównoważony rozwój społeczny,

Cel strategiczny 3. Rozwój konkurencyjnej gospodarki.

W dokumencie wyznaczono również kierunki polityki przestrzennej w sferze kulturowej. Wskazano, iż bogate i atrakcyjne zasoby dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego mają znaczenie dla potencjału turystycznego regionu, a odpowiednio zarządzane i wykorzystane wpłyną na kształtowanie polityki rozwoju gmin i całego województwa. W dokumencie scharakteryzowano zasoby zabytków materialnych i wartości niematerialnych województwa lubuskiego, a także dokonano oceny stanu zabytków na tym terenie. W konkluzji stwierdzono, iż niezbędne jest efektywne wykorzystanie elementów dziedzictwa kulturowego, ochrona i zachowanie jego ciągłości. W tym celu należy zapewnić interdyscyplinarną współpracę zarówno podmiotów publicznych, jak i prywatnych, na różnych szczeblach i w różnych dziedzinach.

Szczegółowe wytyczne do realizacji tych celów określają kierunki i zadania:

Kierunek 1: Zachowanie i ochrona obiektów zabytkowych.

Zadania:

1. Konserwacja i rewaloryzacja obiektów zabytkowych,
2. Podejmowanie działań przeciwdziałających degradacji zabytków, w tym archeologicznych,
3. Nadawanie nowych funkcji użytkowych obiektom zabytkowym z zachowaniem ich wartości architektonicznych i historycznych,
4. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej,
5. Stała inwentaryzacja obiektów o cennych walorach historycznych i kulturowych oraz sukcesywna aktualizacja ewidencji i rejestru zabytków,
6. Rozpoznanie i utworzenie listy dóbr kultury współczesnej województwa i objęcie ich ochroną,
7. Sporządzanie i realizacja lokalnych programów opieki nad zabytkami,
8. Objęcie obiektów zabytkowych właściwą ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,
9. Wspieranie tworzenia parków kulturowych, ustanawiania pomników historii oraz dążenia do wpisu najcenniejszych zabytków na listę UNESCO,
10. Rozwój i wykorzystanie potencjału środowiska naukowego w zakresie problematyki opieki nad zabytkami,
11. Tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w zakresie zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego.

Kierunek 2. Kreowanie i ochrona spójnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego.

Zadania:

1. Zachowanie historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych,
2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego w oparciu o zasady ładu przestrzennego,
3. Odpowiednie wyeksponowanie obiektów zabytkowych i walorów krajobrazowych oraz harmonijne kształtowanie pola ekspozycji zabytku,
4. Zachowanie tradycyjnych cech tradycyjnego budownictwa.

Kierunek 3. Efektywne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego, w tym przede wszystkim na cele turystyczne.

Zadania:

1. Adaptacja obiektów zabytkowych oraz ich otoczenia przede wszystkim na cele turystyczne i kulturalne,
2. Udostępnianie zabytkowych obiektów i miejsc w systemie kulturowych szlaków turystycznych,
3. Rozbudowa i wzbogacanie istniejących szlaków kulturowych,
4. Integracja powiązań obiektów szlaków kulturowych ze szlakami turystycznymi różnych typów i rodzajów,
5. Popularyzacja i wspieranie organizacji imprez kulturowych,
6. Budowa spójnego i atrakcyjnego wizerunku oraz marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego,
7. Promocja potencjału turystycznego województwa w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
8. Integrowanie instytucji i inicjatyw kulturowych w województwie oraz tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w zakresie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego,
9. Rozbudowa oferty muzeów, wykorzystującej atrakcyjne formy przekazu,
10. Rozbudowa sieci ośrodków informacji turystycznej w zakresie ilościowym i jakościowym,
11. Rozbudowa związanej z dziedzictwem kulturowym infrastruktury turystycznej, w tym bazy noclegowej, poprawa zaplecza technicznego turystyki oraz dostępności komunikacyjnej.

Kierunek 4. Kształtowanie tożsamości kulturowej.

Zadania:

1. Tworzenie warunków do wzmacnianie tożsamości kulturowej lokalnych społeczności oraz tożsamości kulturowej całego regionu,
2. Wspieranie działań mających na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie znaczenia dziedzictwa kulturowego,
3. Poprawa dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym przy wykorzystaniu technologii cyfrowych,
4. Zwiększenie dostępności wysokiej jakości oferty kulturalnej,
5. Rozwijanie działań wspierających aktywny udział mieszkańców w życiu kulturalnym,
6. Wzmocnienie tożsamości poprzez budowanie wspólnej marki regionu opartej na elementach dziedzictwa kulturowego.

Kierunek 5. Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zabytkowych.

Zadania:

1. Sporządzanie programów rewitalizacji obszarów zdegradowanych,
2. Rewitalizacja zdegradowanej zabudowy, w tym zasobów mieszkaniowych,
3. Odnowa terenów zieleni,
4. Kształtowanie przestrzeni publicznych,

5. Realizacja działań na rzecz społeczności lokalnej, w tym zatrudnienia, podnoszenia kwalifikacji, poszerzenia aktywności społecznej, oferty edukacyjnej i kulturalnej, oferty spędzania wolnego czasu oraz wspieranie osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Zaprezentowane kierunki działań koncentrują się na wykorzystaniu zasobów kulturowych województwa, w szczególności na ich roli w rozwoju turystyki regionalnej, krajowej i międzynarodowej, a ponadto w kształtowaniu tożsamości kulturowej oraz tworzeniu spójnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego województwa lubuskiego. Obiekty zabytkowe i tradycje lokalne, odpowiednio promowane, mogą znacząco przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego przedstawiono wnioski i rekomendacje w zakresie dziedzictwa kulturowego, na które składają się: ustanawianie parków kulturowych, pomników historii i wpisu najcenniejszych zabytków na listę zabytków UNESCO, uwzględnianie szlaków turystycznych jako narzędzia turystycznego do wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego, promowanie działalności kształtującej tożsamość kulturową regionów oraz wspieranie działań dotyczących turystycznego wykorzystania dóbr kultury.

Strategia Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego. Aktualizacja z horyzontem czasowym do 2020 roku oraz Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030

Sejmik Województwa Lubuskiego w dniu 28 czerwca 2004 r. uchwałą Nr XX/142/2004 ustalił Strategię Rozwoju Kultury Województwa Lubuskiego. Przesłanką ustalenia tego dokumentu było uświadomienie roli i znaczenia kultury w harmonijnych rozwoju regionu, a także określenie mechanizmów zapewniających zachowanie dziedzictwa i tożsamości kulturowej oraz pomyślny rozwój działalności kulturalnej regionu po przystąpieniu do Unii Europejskiej. W Strategii podkreślono, iż tworzenie dóbr kultury, uczestnictwo w kulturze i przekazywanie dziedzictwa kulturowego mają wielki wpływ na formę i treść życia społecznego, na wzajemne stosunki między ludźmi, a także na ogólne nastawienie do życia. W dokumencie sprecyzowano cele główne i operacyjne, a także kierunki działania, zadania szczegółowe i ich hierarchizację w dziedzinie kultury.

Cele główne i cele operacyjne:

- 1) Zachowanie ciągłości dziedzictwa kulturowego regionu:
  - ochrona dziedzictwa kulturowego.
- 2) Efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu w podnoszeniu jego atrakcyjności:
  - badanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego i kultury współczesnej regionu – ustalenie tematyki i zakresu prac badawczych i dokumentacyjnych oraz wdrożenie do realizacji,
  - zintegrowanie działań w dziedzinie kultury, oświaty, turystyki i gospodarki w zakresie wykorzystania dziedzictwa kulturowego i kultury współczesnej

- regionu w kształtowaniu osobowości i świadomości narodowej oraz w kształtowaniu atrakcyjności regionu,
- optymalizacja dostępu wszystkich środowisk i grup społecznych do dóbr kultury.
- 3) Wzmocnienie pozycji bibliotek publicznych jako głównych ośrodków informacji oraz kulturalnej i obywatelskiej aktywizacji społeczności lokalnych:
    - uzupełnienie zbiorów, zapewnienie zakupu książek na poziomie normatywu i poprawa warunków korzystania ze zbiorów i usług bibliotek publicznych,
    - zwiększenie dostępności do zbiorów i zasobów informacyjnych bibliotek publicznych,
    - włączenie bibliotek publicznych w proces budowania regionalnej infrastruktury informacyjnej województwa lubuskiego,
    - podniesienie kwalifikacji i umiejętności zawodowych bibliotekarzy.
  - 4) Aktywne uczestnictwo społeczeństwa w życiu kulturalnym:
    - racjonalne gospodarowanie potencjałem merytorycznym i technicznym samorządowych instytucji kultury i szkół artystycznych.
  - 5) Znoszenie barier kompetencyjnych i organizacyjnych w odbiorze i dostępie Lubuszan do wartości kultury symbolicznej:
    - integracja społeczności lubuskiej w oparciu o tradycje i różnorodność kulturową.
  - 6) Zapewnienie społeczeństwu możliwości uczestnictwa w przedsięwzięciach artystycznych:
    - utrzymanie wysokiego poziomu profesjonalnej działalności artystycznej,
    - wspieranie i promocja amatorskiego ruchu artystycznego.
  - 7) Mecenat nad regionalną działalnością twórczą:
    - tworzenie optymalnych warunków do pracy twórczej,
    - wspieranie publikacji i prezentacji twórczości regionalnej,
    - promowanie regionu przez sztukę.
  - 8) Integracja społeczności województwa i zachowanie tożsamości narodowej:
    - aktywizacja społecznego ruchu kulturalnego.
  - 9) Budowanie społeczeństwa obywatelskiego:
    - kształtowanie postaw obywatelskich otwartych na integrację europejską i wielokulturowość,
    - edukacja kulturalna i patriotyczna dzieci i młodzieży.

Zrealizowanie powyższych celów odbywać się ma w oparciu o szereg przedsięwzięć, do których należą między innymi:

- renowacja i konserwacja zabytków architektury oraz zbiorów muzealnych i archiwalnych,
- realizacja programów rozwijających u dzieci i młodzieży świadomość kulturową, poszanowanie dla polskiego - w tym regionalnego – dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur innych narodów,
- wspieranie regionalnych i lokalnych inicjatyw w zakresie rewaloryzacji obiektów zabytkowych,

- opracowanie programu badań i dokumentacji kultury regionu zapewniającego dane źródłowe do analiz i ocen oraz wytyczania kierunków działania,
- wspieranie autorskich regionalnych projektów badania i upowszechniania dziedzictwa kulturowo regionu lubuskiego oraz rozwijania świadomości regionalnej, wzbogacających zakres usług kulturalnych, edukacyjnych,
- uzupełnianie zbiorów muzealnych zgodnie z profilami ich działalności,
- modernizacja obiektów kultury umożliwiająca swobodny dostęp osobom niepełnosprawnym,
- digitalizacja zbiorów i ich udostępnienie w sieciach teleinformatycznych,
- stworzenie optymalnych warunków przechowywania zbiorów specjalnych według standardów europejskich,
- zapewnienie zakupu nowości wydawniczych, co najmniej na poziomie normy krajowej,
- zapewnienie powszechnego dostępu do zbiorów w formie dokumentów elektronicznych,
- rozszerzenie zakresu prac badawczych i wydawniczych dotyczących tematyki regionalnej i upowszechnianie wyników badań w oparciu o nowoczesne technologie,
- zapewnienie bibliotekom odpowiedniej klasy sprzętu komputerowego i oprogramowania, niezbędnego do modernizacji istniejących i wprowadzania nowych form usług informacyjnych,
- zbudowanie spójnego i przejrzystego systemu internetowej informacji kulturalnej oraz turystycznej dla potrzeb promocyjnych oraz sponsoringu i mecenatu kultury,
- wspieranie instytucji kultury przez jednostki samorządu terytorialnego w pozyskiwaniu mecenatu, sponsorów strategicznych i środków finansowych z Unii Europejskiej,
- propagowanie rozwoju lokalnych sieci sekcji zainteresowań, klubów środowiskowych, zespołów artystycznych różnych grup wiekowych jako miejsca integracji społecznej,
- wspieranie merytoryczne organizatorów festynów rodzinnych, turniejów osiedlowych, turniejów miejscowości, rekreacyjno-sportowych, rajdów turystycznych,
- zachęcanie lokalnych mediów do promocji sukcesów kulturalnych własnego środowiska,
- udział amatorskich zespołów artystycznych w przedsięwzięciach promujących region w kraju i za granicą,
- wspieranie wydawania książek miejscowych autorów, organizacji plenerów plastycznych i fotograficznych, warsztatów muzycznych itp.,
- wykorzystanie dzieł lubuskich twórców w przedsięwzięciach promujących województwo w kraju i za granicą,
- kontynuowanie dotychczasowych i organizowanie nowych przedsięwzięć służących integrowaniu mieszkańców (festyny, „dni” miejscowości, konferencje, wieczornice, konkursy itp.),

- organizowanie festiwali, konkursów, wystaw, sesji naukowych, koncertów i spotkań, służących poznaniu i popularyzacji dorobku kulturowego wszystkich narodowości i grup etnicznych,
- współpraca z bibliotekami i muzeami w zakresie organizacji wystaw, lekcji regionalnych, imprez, rocznic kultywujących tradycje lokalne, spotkań autorskich, sesji naukowych oraz ze stowarzyszeniami turystycznymi i krajoznawczymi w realizacji programów kulturalnego rozwoju poszczególnych miejscowości.

W strategii wskazano przewidywane efekty powyższych przedsięwzięć, podmioty uczestniczące w ich realizacji, a także źródła ich finansowania i planowane projekty w tym celu.

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego do 2020 roku określa kierunki rozwoju oraz obszary szczególnej interwencji. Strategia uwzględnia dokumenty planistyczne szczebla międzynarodowego i krajowego, które zapewnią zgodność procesów rozwojowych województwa z głównymi założeniami europejskiej i krajowej polityki rozwoju regionalnego. W Strategii uwzględniono:

Cel operacyjny 4.3. Wzmocnienie potencjału kapitału społecznego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej

Kierunek interwencji: Promocja wybitnych Lubuszan i ich dorobku, popularyzacja historii Ziemi Lubuskiej i badań naukowych związanych z regionem.

W dokumencie zwrócono uwagę na bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, których atutem są: liczne i różnorodne zasoby kulturowe oraz bogactwo miejsc i tradycji historycznych. Natomiast wskazano również obszary wymagające poprawy: zły stan większości zabytków architektury, konieczność pilnych, kosztownych remontów oraz zróżnicowany stopień dostępności mieszkańców województwa do oferty turystycznej i kulturalnej.

Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030 w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego stanowi kontynuację wcześniejszych wersji dokumentów – ich celów i kierunków. W diagnozie społeczno-gospodarczej stwierdzono, że „województwo lubuskie należy do obszarów bogatych w zabytki, dlatego istnieje potrzeba ich stałego wsparcia oraz większego inwestowania w infrastrukturę kulturalną”, a ponadto „należałoby się skoncentrować na popularyzacji dziedzictwa kulturowego i efektywniejszym wykorzystaniu go w ramach rozwoju turystyki kulturowej”.

W zakresie dziedzictwa kulturowego Strategia wyznacza cele strategiczne, operacyjne, kierunki i działania:

Cel strategiczny 1. Inteligentna, zielona gospodarka.

Cel operacyjny: rozwój potencjału turystycznego.

Zadanie: kreowanie, wsparcie i realizacja działań z zakresu racjonalnego wykorzystywania i ochrony zasobów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny 2. Region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi.

Cel operacyjny 1: zapewnienie bogatej oferty kulturalnej oraz ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego.

Działanie: poprawa dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania i upowszechniania zbiorów, ochronę i promocję cennych obiektów dziedzictwa kulturowego, a także kreowanie atrakcyjnej oferty kulturalnej z wykorzystaniem cyfryzacji zasobów i instytucji kultury.

Cel operacyjny 2: wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i poczucia tożsamości regionalnej.

Kierunki działania: promocja lubuskiego dorobku kulturalnego, naukowego, społecznego i gospodarczego oraz popularyzacja historii Ziemi Lubuskiej.

Cel strategiczny 3. Integracja przestrzenna regionów.

Cel operacyjny: rozwój funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich wraz z ich obszarami funkcjonalnymi.

Cel operacyjny: Rozwój obszarów wiejskich.

Kierunek: ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Międzyrzeckiego na lata 2018-2021

Aktualny Program opieki nad zabytkami przyjęty został Uchwałą Nr III.14.18 Rady Powiatu Międzyrzeckiego z dnia 17 grudnia 2018 r. i stanowi aktualizację poprzedniego programu, obowiązującego dla lat 2014-2017. Program przedstawia założenia samorządu powiatowego w zakresie problematyki ochrony dziedzictwa i środowiska kulturowego i kierunków działania powiatu w celu poprawy stanu zachowania dziedzictwa i jego profilaktyki.

Program określa cele priorytetowe, kierunki i zadania:

Cel priorytetowy I. Ochrona i opieka nad obiektami zabytkowymi, których właścicielem jest powiat międzyrzecki.

Kierunki działań realizacji celów wraz z zadaniami:

1. Bieżąca konserwacja i remonty obiektów zabytkowych o charakterze ruchomym i nieruchomym w obrębie zespołu muzealnego,
2. Intensyfikacja współpracy z Ministerstwem Kultury na rzecz współprowadzenia Muzeum Ziemi Międzyrzeckiej,
3. Pozyskiwanie środków finansowych i zacieśnienie współpracy z Gminą Międzyrzecz na rzecz ochrony zespołu muzealno-zamkowego.

Cel priorytetowy II. Powstrzymanie procesów degradacji zabytków i włączenie dziedzictwa kulturowego do systemu współpracy międzyinstytucjonalnej.

Kierunki działań realizacji celów wraz z zadaniami:

1. Współpraca z gminami na terenie powiatu na rzecz uwzględniania dziedzictwa kulturowego w działaniach planistycznych:
  - bieżące działania na rzecz uwzględniania dziedzictwa kulturowego w obrębie planowania przestrzennego;

- współpraca organów Powiatu Międzyrzeckiego z gminami na rzecz poprawy jakości „polityki programowej” w obrębie architektury o charakterze zabytkowym.
- 2. Współpraca przy przygotowaniu i realizacji założeń gminnych programów opieki nad zabytkami:
  - współdziałanie z gminami na terenie powiatu w realizacji założeń gminnych programów opieki nad zabytkami, w tym udział w finansowaniu prac restauratorskich i konserwatorskich obiektów wpisanych do rejestru zabytków i znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków.
- 3. Poprawa jakości współpracy z właścicielami zabytków:
  - zdefiniowanie potrzeb właścicieli w zakresie opieki nad zabytkami,
  - przygotowanie informacji dla właścicieli nieruchomości zabytkowych o podstawowych obowiązkach ustawowych na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami,
  - partycypacja w zakresie finansowania opieki nad zabytkami.
- 4. Oznaczenie zabytków na terenie powiatu – realizacja oznaczenia w formie błękitnej tarczy.

Cel priorytetowy III. Promocja dziedzictwa kulturowego jako czynnika budującego postawy społeczne.

Kierunki działań realizacji celów wraz z zadaniami:

1. Przygotowanie tematycznych szlaków turystycznych związanych z dziedzictwem kulturowym na terenie powiatu międzyrzeckiego:
  - opracowanie i oznaczenie przy współpracy z gminami szlaków turystycznych na terenie powiatu,
2. Działania na rzecz włączania dziedzictwa kulturowego do edukacji:
  - kreowanie konkursów i projektów skierowanych do młodzieży szkolnej na terenie powiatu międzyrzeckiego,
  - realizacja działań kulturalnych kierowanych do zróżnicowanych grup wiekowych z uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego powiatu międzyrzeckiego,
  - współpraca z organizacjami pozarządowymi na terenie powiatu, które w celach statutowych mają upowszechnianie wiedzy o zabytkach.
3. Wspieranie inicjatyw związanych z tworzeniem miejsc pracy przy zabytkach:
  - współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy na rzecz tworzenia staży związanych z pracą przy ochronie i opiece nad zabytkami.
4. Promocja dziedzictwa kulturowego powiatu międzyrzeckiego na poziomie ponadlokalnym:
  - podjęcie działań na rzecz przygotowania oferty turystycznej ukierunkowanej na zabytki i jej promocja,
  - podjęcie działań na rzecz stworzenia przewodnika po atrakcjach kulinarnych powiatu międzyrzeckiego,
  - współpraca z instytucjami naukowymi w regionie lubuskim,
  - wydawanie wydawnictw promocyjnych ukazujących walory lokalnego dziedzictwa,
  - promocja dziedzictwa powiatu w mediach.

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego na lata 2011-2020 dla Gminy Przytoczna

Nowy dokument Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Przytoczna będzie opracowywany w roku bieżącym. Obecnie przyjęto Uchwałę Rady Gminy Przytoczna Nr XXVI.140.2021 w sprawie określenia szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Przytoczna na lata 2021-2027. Dotychczas obowiązujący dokument przyjęty został uchwałą Nr XXXI/196/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 12 września 2013 r. w sprawie wprowadzenia zmian do Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego dla Gminy Przytoczna na lata 2011-2020. Strategia stanowi program rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Przytoczna na najbliższe lata. Jest programem osadzonym w realiach sytuacji społeczno-gospodarczej kraju, regionu i gminy oraz odzwierciedla odczucia i dążenia społeczności lokalnej. Kierunki rozwoju gminy zawarte w misji wynikają z jej uwarunkowań geograficzno-historycznych oraz jej aktualnych potrzeb. Założeniem dokumentu jest dążenie do podniesienia poziomu warunków bytowych mieszkańców poprzez pozyskiwanie nowych inwestorów zapewniających miejsca pracy, korzystanie z walorów środowiska naturalnego jak i walorów krajobrazowych w celu tworzenia miejsc atrakcyjnych turystycznie, rozwój ekologicznej produkcji rolnej, a także dbanie o rozwój nowoczesnej infrastruktury technicznej przy jednoczesnym zachowaniu równowagi w przyrodzie z szacunkiem dla lokalnych tradycji.

W Strategii wyznaczono główne obszary strategiczne, w ramach których realizowane będą poszczególne działania w latach 2011–2020 zmierzające do poprawy warunków życia mieszkańców i promocji gminy w regionie:

- 1) Rozwój ekonomiczny,
- 2) Środowisko naturalne,
- 3) Infrastruktura techniczna,
- 4) Sfera społeczna.

Dążenie do rozwoju ekonomicznego realizowane ma być przez następujące cele szczegółowe:

- 1) Rozwój turystyki i agroturystyki,
- 2) Rozwój gospodarstw ukierunkowanych na zdrową żywność,
- 3) Pełne wykorzystanie bazy sportowo – rekreacyjnej,
- 4) Promocję gminy,
- 5) Zwiększenie liczby inwestorów na terenie gminy,
- 6) Stworzenie strefy aktywności gospodarczej.

W ramach celu strategicznego 2- Środowisko naturalne wyznaczono następujące cele szczegółowe:

- 1) Poprawa i dbałość o stan środowiska naturalnego,
- 2) Edukacja ekologiczna,
- 3) Wykorzystanie jezior, rzek i dopływów.

Obszar strategiczny- Infrastruktura techniczna realizowany ma być poprzez następujące cele szczegółowe:

- 1) Rozwój infrastruktury wodno – ściekowej,
- 2) Rozwój i modernizację infrastruktury drogowej,
- 3) Rozwój infrastruktury turystycznej,
- 4) Informatyzację gminy,
- 5) Rewitalizację miejscowości Przytoczna,
- 6) Rozbudowę bazy sportowo – rekreacyjnej.

W sferze społecznej wytyczono następujące cele szczegółowe:

- 1) Wzrost poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców,
- 2) Obniżenie wskaźnika bezrobocia,
- 3) Tworzenie nowych miejsc pracy,
- 4) Poprawa warunków kształcenia,
- 5) Zwiększenie dostępności do edukacji,
- 6) Poprawa dostępności i jakości usług medycznych,
- 7) Zaspokajanie potrzeb w zakresie życia kulturalnego.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego, istotne jest upatrywanie w dokumencie rozwoju turystyki, a co za tym idzie pobudzenia gospodarczego gminy, poprzez wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych regionu, jako atrakcji turystycznych. Planowane jest powstanie kompleksów turystyczno–kulturalnych oraz rekreacyjnych w pobliżu miejsc i obiektów atrakcyjnych turystycznie, a także wytyczenie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych i kajakowych). W Strategii podkreślono, iż władze gminy będą dbały o dobry stan lokalnych zabytków oraz miejsc atrakcyjnych turystycznie.

W sferze kultury wskazano w dokumencie na możliwość wykorzystania zabytków zlokalizowanych na terenie gminy do prowadzenia działalności restauracyjno-hotelowej. Ponadto zaproponowano zwiększenie zainteresowania regionem poprzez promowanie historii. Poinformowano o możliwości pozyskiwania dofinansowania na renowację zabytków ze środków Unii Europejskiej oraz budżetowych. Zwrócono również uwagę na konieczność remontu i modernizacji oraz doposażenia istniejącego ośrodka kulturotwórczego, jakim jest Gminny Ośrodek Kultury. Planowane jest jego odpowiednie zagospodarowanie, tak aby w pełni odpowiadał na potrzeby lokalnej społeczności. Wskazano ponadto, iż tworzenie nowych miejsc spędzania wolnego czasu oraz lokalnej działalności kulturalnej może stać się przedmiotem działalności spółdzielni socjalnych, dzięki czemu połączona zostanie realizacja dwóch celów.

Program Rewitalizacji Gminy Przytoczna na lata 2016-2022

Program rewitalizacji to wieloletni program działań zmierzających do wprowadzenia pozytywnych zmian na obszarach zdegradowanych. Rewitalizacja odbywa się poprzez przedsięwzięcia kompleksowe i zintegrowane w sferach społecznej, funkcjonalno-przestrzennej, gospodarczej i środowiskowej. Jest to skoncentrowany terytorialnie wieloletni proces, inicjowany i sterowany przez jednostki samorządu terytorialnego przy współudziale lokalnej społeczności. Celem głównym Narodowego Programu Rewitalizacji jest poprawa warunków rozwoju obszarów zdegradowanych w wymiarze przestrzennym, społecznym, kulturowym i gospodarczym. Cel ten realizowany będzie przez tworzenie korzystnych warunków dla prowadzenia rewitalizacji i ukierunkowanie na holistyczne, zintegrowane podejście do prowadzenia działań, polegających na wyprowadzeniu ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych.

Program Rewitalizacji Gminy Przytoczna na lata 2016-2022 został przyjęty Uchwałą Nr XXV/171/2016 Rady Gminy Przytoczna z dnia 28 grudnia 2016 r. Przyjęto, iż w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Przytoczna priorytetami przedsięwzięcia będą:

- kompleksowa i rzetelna diagnoza sytuacji obszarów wsparcia,
- wyznaczanie celów operacyjnych i głównych pól interwencji, w których skoncentrowane zostaną działania rewitalizacji, aby wywołane przez nie impulsy odniosły jak najlepszy skutek,
- zapewnienie kompleksowości działań rewitalizacji poprzez łączenie projektów o charakterze społecznym, gospodarczym i przestrzenno-funkcjonalnym,
- włączenie społeczności lokalnej do tworzenia programu rewitalizacji (PR) i na każdym etapie jego realizacji, przy wyborze projektów dążenie do trwałości działań i efektów,
- montaż finansowy z różnych źródeł.

W ramach Programu Rewitalizacji Gminy Przytoczna wyznaczono cel strategiczny: *„Poprawa jakości życia mieszkańców obszarów zdegradowanych w Gminie Przytoczna oraz kompleksowe przeciwdziałanie marginalizacji zdegradowanych społecznie, infrastrukturalnie, gospodarczo, przestrzennie i środowiskowo obszarów Gminy”*.

Ściśle powiązane z celem strategicznym są cele główne:

1. Rozwój kapitału społecznego oraz redukcja negatywnych zjawisk społecznych na obszarach zdegradowanych.
2. Rozwój gospodarczy poprzez wykorzystanie potencjału turystycznego i kulturowego obszarów zdegradowanych.
3. Zwiększenie zatrudnienia i rozwój przedsiębiorczości na obszarach zdegradowanych.

Cele główne realizowane są przez zdefiniowane cele szczegółowe:

1. Odbudowa więzi społecznych i aktywizacja mieszkańców do realizacji w partnerstwach inicjatyw lokalnych.

2. Zintegrowanie mieszkańców, zapobieganie i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu oraz ograniczenie patologii społecznych i poprawa bezpieczeństwa.
3. Poprawa dostępności do obiektów kultury oraz obiektów turystycznych.
4. Zapewnienie spójnego ładu przestrzennego i uporządkowanie przestrzeni publicznych.
5. Rozwój infrastruktury technicznej służącej zaspokajaniu potrzeb mieszkańców.
6. Wsparcie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzenia nowych firm.
7. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia, wsparcie mobilności pracowników oraz aktywności zawodowej osób w wieku senioralnym.

W dokumencie programu wskazano ponadto, iż realizując założenia wcześniej obowiązującego Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Przytoczna, niekorzystne wskaźniki dla zdiagnozowanych obszarów zdegradowanych uległy poprawie, podobszary zdegradowane ze swoimi silnymi i zintegrowanymi społecznościami lokalnymi stanowią mocny punkt Gminy w zakresie rozwoju gospodarczego i społecznego. Dzięki podjętym działaniom do 2022 roku obszar zdegradowany stanie się mocnym punktem w zakresie realizacji celów związanych z rozwojem obszarów aktywności turystycznej i gospodarczej, dysponującym potencjałem w zakresie zasobów osobowych, przestrzennych i infrastrukturalnych, stanowiącym istotne zaplecze kadrowe dla lokalnej przedsiębiorczości, w tym opartej na turystyce, dysponujący dogodną bazą hotelowo-restauracyjną, jak również instytucji i organizacji, stanowiących wsparcie dla lokalnej społeczności.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przytoczna (ujednolicona treść)

Studium określa konstrukcję polityki przestrzennej gminy uwzględniając uwarunkowania wynikające z dotychczasowego rozwoju, a także kierunki dalszych przekształceń przestrzeni gminy wynikających z zadań własnych oraz z zadań wynikających z realizacji ponadlokalnych celów publicznych. Studium stanowi dokument umożliwiający koordynację w zakresie planowania miejscowego w realizacji wzmiankowanych zadań przewidzianych do realizacji na obszarze gminy. Z samej nazwy dokumentu wynika, że studium powinno określać uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy czyli okoliczności mające wpływ na kształtowanie zagospodarowania.

Uchwałą Nr XVI/100/99 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 grudnia 1999 r. przyjęto Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przytoczna. Dokument zmieniony został na mocy uchwały Rady Gminy Przytoczna Nr XXXIII/196/2005 z dnia 29 listopada 2005 r., a następnie Uchwały Rady Gminy Przytoczna Nr XLIV/249/2006 z dnia 12 października 2006 r. Uchwałą Nr XXVII/169/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 28 marca 2013 r. ujednolicono treść Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przytoczna.

Jednym z celów polityki przestrzennej gminy jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz poszczególnych zabytków i dóbr kultury. W stosunku do ochrony dóbr kultury zakłada się w studium:

- 1) Obiekty i relikty archeologiczne:
  - a) grodziska: zakaz zabudowy i zmiany użytkowania terenu oraz prac ziemnych i karczunku drzew naruszających podglebie,
  - b) stanowisko wielokulturowe i wielkoobszarowe: wyprzedzające badania archeologiczne,
  - c) pozostałe stanowiska: roboty ziemne pod nadzorem konserwatorskim,
  - d) uściślenie stref ochronnych w ramach procedur planowania miejscowego.
- 2) Cmentarze o wartości historycznej i ich pozostałości:
  - a) utrzymanie reliktyw i zieleni, zakaz zmiany przeznaczenia terenów kolidującego z ochroną.
- 3) Miejsca pamięci narodowej (Lubikowo, Przytoczna):
  - a) zachowanie i eksponowanie obiektów i miejsc
  - b) zakaz zagospodarowania kolidującego z ochroną.
- 4) Parki dworskie i pałacowe (Goraj, Przytoczna, Wierzbno, Krasne Dłusko, Rokitno):
  - a) utrzymanie zieleni o układzie i wartościach historycznych,
  - b) zalecana repolaryzacja w granicach historycznego założenia, nawiązująca do układu i kompozycji przestrzennej parku zabytkowego.
- 5) Chronione i wnioskowane do objęcia ochroną zespoły przestrzenne:
  - a) założenia rezydencjonalno-parkowe (Przytoczna, Krasne Dłusko, Strychy, Wierzbno):
    - rewaloryzacja i rewitalizacja zabudowy i zagospodarowania w procesach modernizacji i restrukturyzacji (głównie dla potrzeb funkcji usługowych takich jak turystyka, kultura),
    - ochrona i eksponowanie obiektów o wartościach historycznych z likwidacją lub przesłaniem obiektów dysharmonijnych nie posiadających wartości historyczno-architektonicznych oraz w ich sąsiedztwie,
  - b) zespoły sakralne: sanktuarium Rokitno- kościół wraz z ogrodzeniem, zespołem wejściowym i starodrzewem, kościoły z zielenią towarzyszącą- Chełmsko, Goraj, Krobielewo, Przytoczna, Twierdzielewo, Wierzbno:
    - utrzymanie obiektów, zieleni i elementów małej architektury o wartości historycznej,
    - rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów nie użytkowanych zgodnie z przeznaczeniem,
  - c) układy ruralistyczne wnioskowane do ochrony: owalnice w Chełmsku i Rokitnie, założenie barokowe: Lubikowo i Twierdzielewo:
    - zachowanie historycznego układu przestrzennego z wyeksponowaniem jego walorów w zagospodarowaniu ulic, placów i zieleni,
    - rewaloryzacja i rewitalizacja zabudowy i zagospodarowania w procesach modernizacji i restrukturyzacji,
  - d) zagospodarowanie i zabudowa o wartości historycznej:
    - ochrona i eksponowanie obiektów o wartościach historycznych z likwidacją lub przesłaniem obiektów dysharmonijnych nie posiadających wartości historyczno-architektonicznych oraz w ich sąsiedztwie

- w stosunku do obiektów o wartości historycznej realizować należy nową zabudowę zharmonizowaną z otoczeniem oraz stosować tradycyjne pokrycia dachowe i materiał ścian zewnętrznych. Ponadto konieczne jest opracowanie gminnego programu ochrony zabytków z aktualizacją zasobów w rejestrze i ewidencji zabytków.

Plany odnowy miejscowości

Rozwój i odnowa obszarów wiejskich to jedno z najważniejszych wyzwań jakie stoją przed Polską. Zasadniczym celem jest wzmocnienie działań służących niwelowaniu istniejących dysproporcji w poziomie rozwoju obszarów wiejskich w stosunku do terenów zurbanizowanych. Plany rozwoju miejscowości stanowią część działań prowadzonych przez jednostki samorządów terytorialnych zmierzających do poprawy sytuacji gminy, ale w szerszej perspektywie sprzyjają również długofalowemu rozwojowi gospodarczemu kraju, jego spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej oraz integracji z innymi krajami Unii Europejskiej. Koncepcja rozwoju i odnowy wsi zakłada podejmowanie na tych terenach zróżnicowanej działalności gospodarczej oraz kształtowanie jej w sposób zapewniający zachowanie walorów środowiskowych i kulturowych, poprawę warunków życia poprzez rozwój infrastruktury oraz zapewnienie mieszkańcom i przedsiębiorcą dostępu do usług, a także rozwój funkcji kulturowych i społecznych.

Na terenie gminy Przytoczna opracowano następujące plany rozwoju i odnowy wsi:

- 1) Plan Rozwoju i Odnowy miejscowości Rokitno zatwierdzony Uchwałą Nr IX/49/2007 Rady Gminy Przytoczna z dnia 29 czerwca 2007 r.,
- 2) Plan Rozwoju i Odnowy miejscowości Przytoczna zatwierdzony Uchwałą Nr IX/48/2007 Rady Gminy Przytoczna z dnia 29 czerwca 2007 r. oraz zmieniony Uchwałą Nr XXIX/186/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 23 maja 2013 r.

4.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Gmina Przytoczna należy do gmin wiejskich. Położona jest w środkowo-wschodniej części województwa lubuskiego, w powiecie międzyrzeckim. W skład gminy wchodzi czternaście sołectw: Przytoczna, Chełmsko, Dębówko, Gaj- Poręba, Goraj, Krobielewo, Krasne Dłusko, Lubikowo, Nowa Niedrzwica, Rokitno, Strychy, Stryszewo, Twierdzielewo, Wierzbno. Gmina obszarowo zajmuje 184,5 km², liczy blisko 6 tysięcy mieszkańców. Znajduje się przy drodze krajowej nr 24 Poznań-Gorzów Wielkopolski-Szczecin oraz przebiegają przez nią ważne szlaki komunikacyjne. Gmina Przytoczna położona jest na południowej krawędzi Kotliny Gorzowskiej, w obrębie pradoliny rzeki Warty. Obszar ten jest częścią północno-zachodniego Pojezierza Lubuskiego. Prawie cały teren gminy należy do zlewni rzeki Warty, jedynie jego południowa część leży w zlewni pośredniej Obry. Gmina Przytoczna ma typowo nizinny charakter, położona jest w jednym z najbardziej zalesionych zakątków kraju. Gminę cechuje bogata flora i fauna, część gminy leży na obszarze Pszczewskiego Parku Krajobrazowego. Można tu spotkać

wiele gatunków drzew i roślin, a także zwierząt, w tym będących pod ochroną. Na terenie gminy znajdują się wiele jezior: Lubikowskie, Rokitno, Wierzbno, Mniszek, Przytoczno, Żabno. Rzeźba terenu wywiera bezpośredni i pośredni wpływ na rozwój rolnictwa. Na terenie gminy znajduje się wiele zabytków, w tym głównie architektury sakralnej. W gminie Przytoczna, w miejscowości Rokitno, zlokalizowane jest Sanktuarium Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej, będące miejscem pielgrzymek wiernych. Walory środowiska naturalnego jak i krajobrazowego powodują, iż obszar ten jest miejscem szczególnie atrakcyjnym, o dużym potencjale rozwoju turystyki. W celu podziwiania lokalnych walorów przyrodniczo-kulturowych wyznaczono szlaki turystyczne piesze, rowerowe i kajakowe.

4.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Przytoczna, to duża wieś gminna położona w dolinie strumienia Dłuska Struga pomiędzy jeziorami Przytoczno i Nadolnym. Od 1397 r. wieś występuje pod nazwą *Przetoczno*. Nazwa ma charakter topograficzny. Oddaje położenie wsi na przesmyku między dwoma jeziorami. „*Przetok*” to wąski pasek wody między dwoma brzegami, cieśnina, „*tok*” zaś to określenie ciek. W XIX w. pojawiła się nazwa *Przytocznia* lub *Przytoczna*. Natomiast niemiecka nazwa *Prittisch* jest pochodną polskiej nazwy. Pierwsza historyczna wzmianka o Przytocznej pochodzi z królewskich list podatkowych z 1581 r., jednak przypuszcza się, że miejscowość powstała już w XIII w. W średniowieczu była znacznym ośrodkiem, gdyż zlokalizowano tu jedną z większych parafii. W Przytocznej istniały trzy kościoły: katolicki, ewangelicki i nowoapostolski. W 1600 r. wzniesiono drewniany kościół ewangelicki, który przetrwał do pożaru w 1673 r. W 1856 r. zbudowano kościół murowany, który w latach 70. XX w. przebudowano na dom kultury. Pierwszy kościół katolicki wzniesiono w 1740 r. Była to świątynia drewniana. Do czasów obecnych zachowała się murowana budowla wzniesiona w 1870 r. w duchu historyzmu z nawiązaniem do cech stylowych gotyckich i romańskich. Według najstarszych źródeł właścicielami Przytocznej byli m.in. Sławomir Przetoczkowski, Jadwiga i Jarochna, Zygmunt Zajączkowski, Przetoccy, Zakrzewscy, Bojanowscy, Gliszczyńscy. Pod koniec XVIII w. Przytoczna uzyskała prawa miejskie, które wygasły w czasie rozbiorów. W 2 połowie XVIII w. wzniesiono w Przytocznej dwór w stylu barokowym z parkiem dworskim, rozbudowany w 1 połowie XX w. Rezydencji towarzyszył folwark składający się z zabudowy gospodarczej. Oprócz folwarku, istniało około 50 gospodarstw rolnych, kilka warsztatów rzemieślniczych i sklepów. Po drugim rozbiorze Polski Przytoczna i okolice znalazły się pod panowaniem Prus. W latach 1807-1815 położona była w granicach Księstwa Warszawskiego. Przed wojną istniały we wsi dwie szkoły katolicka i ewangelicka, które połączono w 1939 r. We wsi był gabinet lekarski i weterynarz. Ważną funkcję komunikacyjną spełniała stacja kolejowa powstała na początku XX w. W 1936 r. Przytoczna, ze względu na walory krajobrazowe i zdrowotne, umieszczona została na liście miejscowości wypoczynkowych- kurortów. Do 1945 r. wieś znajdowała się w granicach Rzeszy Niemieckiej.

Rokitno (*Rokytno, Rokythno, Rokithno*) to wieś położona 4 km od Przytocznej przy drodze do Międzyrzecza, zlokalizowana malowniczo wśród falistych pagórków morenowych, nad jeziorem o tej samej nazwie. Rokitno jest jedną z najstarszych

miejsowości w gminie. Nazwa miejscowości pochodzi od rokity, pospolitego gatunku wierzby. Z pisanych przekazów historycznych wynika, że już w XII w. była tu parafia. W 1378 r. wieś stała się własnością opata Mikołaja i bledzewskich cystersów. Od tego czasu łączyły ją z klasztorem stosunki lenne. W 1333 r. zbudowano we wsi pierwszy drewniany kościół. W 1661 r. świątynia przeszła w ręce bledzewskiego konwentu cystersów. Na początku XVIII w. cystersi rozpoczęli budowę nowego murowanego kościoła, jednak budowla ta nie została ukończona. W 1746 r. rozebrana ją i przystąpiono do wznoszenia zachowanej do dziś późnobarokowej świątyni, według projektu królewskiego architekta Karol Marcin Frantza z rokokowym wyposażeniem. Budowę ukończono w 1756 r. Dzieje Rokitna związane są ściśle z kościołem i kultem Najświętszej Marii Panny. Znajduje się tu Sanktuarium Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej z Cudownym Obrazem Matki Bożej Rokitniańskiej, miejsce pielgrzymek z całego świata. Obraz namalowany został w 1 połowie XVI w. przez nieznanego artystę, przypuszczalnie ze szkoły niderlandzkiej. Pierwotnie znajdował się w posiadaniu osiadłej na Kujawach rodziny Stawickich, a następnie kanclerza korony Królestwa Polskiego, Wacława Leszczyńskiego. Po nim obraz przejął Jan Opaliński, opat bledzewski, który umieścił go w swojej rezydencji, później w kościele bledzewskim, a następnie w kościele w Rokitnie, specjalnie w tym celu wzniesionym. W 1670 r. obraz uznano za cudowny. Szczególną opieką otaczał Ikonę król Michał Korybut Wiśniowiecki, czego dowodem jest umieszczony na obrazie biały orzeł z napisem *Daj Panie pokój dniom naszym*. Król ofiarował Matce Bożej koronę królewską. W 1758 r. w Rokitnie wzniesiono również barokową kaplicę pw. Najświętszej Maryi Panny z fundacji opata bledzewskiego J.M. Loka, która zachowała się czasów obecnych. Wraz z rozbiorami Polski Rokitno znalazło się pod zaborem pruskim i pozostało, najpierw w granicach republiki wajmarskiej, później III Rzeszy do 1945 r. Na początku XVIII w. w Rokitnie założono sierociniec, przekształcony z czasem w ewangelicki zakład wychowawczy, którego celem była germanizacja społeczeństwa. W 1886 r. ówczesny rządca parafii utworzył szkołę gospodarstwa domowego, która miała stanowić przeciwwagę dla niemieckiego sierocińca. Pod opieką sprowadzonych do Rokitna sióstr ze Zgromadzenia św. Karola Boromeusza, dziewczęta uczyły się tu gospodarstwa domowego, szycia i pielęgnacji dzieci. Aktualnie w tym budynku mieści się Dom Pomocy Społecznej dla dzieci. Dopiero po zakończeniu II wojny światowej, Rokitno wróciło w granice Polski.

Chelmsko (*Gollmütz*), jest wsią o metryce średniowiecznej, wzmiankowaną w źródłach w 1390 r. gdy należała do niejakiego Ludolfa de Golmic. Początkowo była posiadłością szlachecką, a następnie klasztorną. Do 1796 r. Chelmsko było w posiadaniu klasztoru cysterskiego w Bledzewie. Wówczas własność klasztorna została zsekularyzowana i włączona do domeny rządowej w Rokitnie. Chelmsko rozplanowane zostało przestrzennie w formie owalnicy. Prawdopodobnie już w 1080 r. istniał tu kościół. W 1640 r. wzniesiono świątynię, rozbudowaną w 1887 r., zachowaną do obecnych czasów, stanowiącą dominantę układu przestrzennego. Wówczas istniała też szkoła. W XIX w. Chelmsko nabrało charakteru wsi chłopskiej. Zauważalny był wyraźny podział na okręg wiejski i okręg dworski. Ważnym elementem miejscowości była też stacja kolejowa powstała na początku XX w.

Dębówko, część wsi to dawne Dębowskie Olędry (Dębowiec), osada olęderska założona w 1722 r, na terenach depresyjnych doliny Warty, o zabudowie rozproszonej,

pochodzącej głównie z początku XX w., a także Orłowce (Orłowiec, Orłowce Olędry), osada olęderska założona w 1723 r. na terenach pokarczunkowych. Luźno stojące zagrody posadowione są na przemiennie po obu stronach drogi wytyczonej na osi wschód- zachód. Układ przestrzenny podobny jest do łańcuchówki. W Orłowcach odnotowano występowanie niegdyś dość znacznej ilości obiektów wzniesionych w technice zrębowej.

Gaj (*Marienwald*), to tzw. osada olęderska założona w 1701 r. na terenach depresyjnych doliny Warty. Gaj posiada zabudowę luźną, rozproszoną. Większość budynków pochodzi z przełomu XIX/XX w.

Poręba (*Róza Olędry, Rosenthal, Hauland*), osada założona w 1624 r. Jedna z wsi na tym terenie, gdzie osadzono Holendrów. Powstała na obszarze depresyjnym. Luźna zabudowa ciągnąca się wzdłuż wiejskiej drogi na osi E-W. W Porębie wznoszono obiekty w technice zrębowej pochodzące z 1 połowy XIX w.

Goraj (*Goray, Eibendorf*), wieś położona między Przytoczną i Wierzbnem na terenie historycznej Wielkopolski. Nazwa wsi pochodzi od słowa „góra”. Najstarsza wzmianka pochodzi z 1415 r. i wiąże się z osobą Janusza Gorajskiego. Pierwszy zapis historyczny o Goraju pochodzi z list podatkowych króla polskiego z 1581 r. Pierwszą fundatorką kościoła była Barbara Brzezina. Kolejnym fundatorem był Sebastian Prusimski- starosta obornicki, który w 1679 r. zbudował nowy kościół, barokowy, zachowany do dziś. Prawdopodobnie pod koniec XIX w. w Goraju był młyn, cegielnia i fabryka syropu, prowadzono też hodowlę bydła. W Goraju znajdował się pałac wraz ogrodem barokowym, przekształconym na przełomie XIX/XX w. w park krajobrazowy. Pałac rozebrano w latach 50. XX w. Rezydencji towarzyszyła imponująca zabudowa gospodarcza. Zespół folwarczny w Goraju został znacznie przekształcony prawdopodobnie na pocz. XX w.

Krobielewo (*Nowe Olędry, Wielkokrobielewskie Olędry, Gross Klebbel*), pierwotna wieś położona była na północnym brzegu Warty i wzmiankowana w źródłach od końca XIV w. Ta część wsi to Krobielewko. Obecna wieś to dawne Olędry Krobielewskie założone w 1661 r. na terenach depresyjnych doliny Warty. Krobielewo i Krobielewko łączył most, wzmiankowany już w XVI w. Krobielewo rozwijało się stopniowo, nowi osadnicy przybywali w 1672 r., 1691 r., 1700 i 1701 r. Miejscowość posiada luźną zabudowę, główna droga biegnie wałem przeciwpowodziowym. W Krobielewie wznoszono obiekty w technice zrębowej z połowy XVIII i XIX w. W 1807 r. zbudowany został kościół zachowany do dziś, w miejscu wcześniej istniejącej tu kaplicy.

Krasne Dłusko (*Lauske*), to niewielka wieś o metryce średniowiecznej, ulokowana nad brzegiem Warty, wzmiankowana w źródłach pod koniec XIV w. Pierwsza informacja o wsi pochodzi z 1388 r., kiedy to nazwa wsi pojawiła się w formie nazwiska „Dłuski”. W XVII i XVIII w. założono obok wsi osady olędrów (Stare Dłusko i Nowe Dłusko), w których osadzono mieszkańców Dłuska, zaś pierwotna wieś miała status majątku rycerskiego. Od tego okresu, układ przestrzenny ukształtowany został w formie krótkiej ulicówki folwarcznej, z dominującym zespołem dworskim i kolonią mieszkalną wytyczoną równoległe do linii brzegowej rzeki Warty. Po 1945 r. utworzono gromadę

Nowe Dłusko, w skład której wchodziły wieś Dłusko, kolonia Stare Dłusko, majątek Karczewo. Od 1947 r. Stare i Nowe Dłusko stanowią część wsi Krasne Dłusko.

Lubikowo (*Lubiekow, Lubiechow, Liebuch*), to niewielka wieś położona nad jeziorem Lubikowskim, wzmiankowana w źródłach w 1457 r., kiedy to opat bledzewski Jan II zawarł ze Szczepanem z Lubikowa umowę o rozgraniczeniu klasztornych wsi Kalsko i Rokitno od Lubikowa. Początkowo wieś została wytyczona w układzie liniowym, równoległe do jeziora. We wsi brak kościoła, który mógłby być elementem organizującym układ przestrzenny. W XVIII w., po pożarze, wieś rozplanowano w formie prostej, szerokiej ulicówki. W XIX w. po zachodniej stronie wsi założono folwark, którego forma ukształtowana została pod koniec XIX w. ze zwartą zabudową podwórza gospodarczego, dworem oraz ogrodem dworskim. W połowie XIX w., po zachodniej stronie wsi założono cmentarz.

Nowa Niedzrzwica (*Hersztow, Hermsdorf, Hermsdorff, Herstop*), to wieś o XV-wiecznej metryce, wzmiankowana w źródłach w 1430 r., założona prawdopodobnie przez właścicieli Dłuska. Wieś była siedzibą rodową Herstopskich, którzy posiadali Nową Niedzrzwicę do początku XVII w. W 1782 r. wieś uległa całkowitemu spaleniowi i została odbudowana na nowo. W połowie XIX w. była to już typowa wieś chłopska, z niewielkim majątkiem. Obecny układ przestrzenny odzwierciedla XVIII-wieczną formę ulicówki.

Strychy (*Striche, Strych, Strich*), to wieś o metryce późnośredniowiecznej, wzmiankowana w źródłach w 1425 r. jako własność Wincentego i Mikołaja de Strich. Ślady osadnictwa na tym terenie pochodzą z 2 połowy XII w. W 1 połowie XVII w. wybudowano w Strychach dwór, który do końca XIX w. był siedzibą rodową strychowskiej linii Unruhów. Ostatni dwór wybudowano w 1827 r., niestety niezachowany do dziś. Wokół rezydencji założono park oraz folwark. W 1686 r. na terenach pokarczunkowych, założona została osada ołędzka (Strychowskie Ołędry). Do 1912 r. wieś miała status majątku rycerskiego. W owym czasie we wsi mieścił się punkt pocztowy, sklep, piekarnia, karczma, przedszkole i straż graniczna. Na początku XX w., po południowej stronie wsi wybudowano linię kolejową. Po 1919 r., kiedy wytyczono granicę polsko-niemiecką, w południowo-wschodniej części wsi wzniesiono kolonię domów mieszkalnych służby granicznej. W 1927 r. w Strychach erygowano parafię protestancką. W latach 1931-33 w granicach historycznego cmentarza wzniesiono dom pastora, kaplicę oraz kościół. Wieś rozplanowana została w formie długiej, nieregularnej ulicówki. Zachodnia część wsi stanowi układ ulicowo-placowy, środkowa część to krótka prosta ulicówka z zabudową chłopską i założeniem folwarcznym, a we wschodniej części zlokalizowana jest XX-wieczna kolonia Straży Granicznej oraz kompleks kościelno-cmentarny.

Twierdzielewo (*Schwirele, Twyerdzyelewo*), wieś założona została w 1447 r. przez opata cysterskiego Jakuba z Zemska. Okolnicowy układ przestrzenny sugeruje wcześniejszą lokalizację być może przez cystersów. Do 1796 r. wieś była w posiadaniu klasztoru bledzewskiego, następnie została przejęta przez państwo pruskie i włączona do domeny w Rokitnie. Już w XV w. istniał w Twierdzielewie niewielki, drewniany kościół, który stanowił oś układu. W 1669 r. wybudowano nowy drewniany kościół pw. św. Anny.

Obecny kościół pochodzi z XVIII w., przebudowany na początku XX w. Była to typowa wieś chłopska, bez folwarku. Po południowej stronie wsi założono niewielki cmentarz. We wsi krzyżowały się historyczne trakty komunikacyjne prowadzące do dawnych posiadłości klasztornych. Obecne rozplanowanie przestrzenne oddaje XIX-wieczną strukturę osadniczą. Po zachodniej stronie wsi znajduje się jezioro Żabno.

Wierzbno (*Wirzbno, Wierzbaum*), to niewielka wieś położona w pobliżu trzech jezior-Wierzbno, Gertruda i Wielkie. Wieś wzmiankowana jest w źródłach w 1432 r. jako własność Bodzantego Niewierskiego herbu Prus. Prawdopodobnie już w poł. XIV w. erygowano kościół w Wierzbnie, zniszczony w 2 połowie XIV w., odbudowany i na nowo uposażony w 1432 r. Po 1570 r. kościół w Wierzbnie przejęli innowiercy, gdzie utworzyli parafię protestancką. W 1625 r. kościół został ponownie oddany katolikom. Z połowy XVIII w. pochodzą pierwsze wzmianki o folwarku, który składał się z dworu i zabudowy gospodarczej oraz rozległego parku. W 4 ćw. XIX w., przy rozwidleniu dróg Strychy- Gorzycko założono cmentarz. W 1887 r. doprowadzono do Wierzbna linię kolejową. W 1919 r., w wyniku utworzenia granicy państwowej, Wierzbno stało się stacją końcową. Obecny układ przestrzenny ukształtowany został w poł. XIX w., ze współczesnymi nawarstwieniami.

4.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy gminy Przytoczna składa się głównie z elementów przyrodniczych, ale również z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Gmina Przytoczna charakteryzuje się znacznym nasyceniem zabytków. Są to zarówno pojedyncze obiekty jak i zespoły budowlane, działa sztuki, a także elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy wiejskie kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Ciągłość kulturowa wielu miejscowości, które funkcjonowały na tym obszarze od średniowiecza, została przerwana po 1945 r. Mimo zniszczeń wojennych i powojennych, do dziś przetrwało wiele obiektów zabytkowych o różnych stylach architektonicznych. Krajobraz kulturowy gminy Przytoczna stanowią obszary i obiekty o szczególnym znaczeniu. Należą do nich budynki o tradycyjnej zabudowie drewnianej, budynki murowane, kościoły, kaplice, cmentarze, zespoły folwarczne, założenia rezydencjonalne wraz z parkami i ogrodami. Szczególnie wysokie walory krajobrazowe ma zabudowa Rokitna z barokowym sanktuarium stanowiącym dominantę krajobrazową oraz wsi Chełmsko z zespołami zabudowy historycznej. Na wyeksponowanie zasługują układy ruralistyczne Lubikowa i Twierdzielewa oraz wartości architektoniczne zabudowy w Dolinie Warty. Większość terenów osadniczych zachowała walory i wartości kulturowe, które wpisują się harmonijnie w krajobraz przyrodniczy i kulturowy. Niestety, historyczna zabudowa w dużej mierze znajduje się w złym stanie technicznym. Elementem dysharmonizującym historyczny krajobraz wiejski stanowią głównie popegeerowskie osiedla mieszkaniowe, a także współczesne modernizacje przeprowadzane niezgodnie ze sztuką konserwatorską.

4.2.3. Zabytki nieruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem nieruchomym nazywamy nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością i stanowią świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia.

Historyczne układy ruralistyczne

Na terenie gminy Przytoczna znajdują się przede wszystkim wsie o metryce średniowiecznej, powstałe w ciągu XIV-XV w. Brak jednak założeń o szczególnie czytelnych, pierwotnych elementach przestrzennych. Ma to związek między innymi z późniejszymi przemianami, zwłaszcza na przełomie XIX/XX w., kiedy nastąpiła modernizacja i rozbudowa układów wiejskich. W większości przypadków, miejscowości na terenie gminy posiadają zniekształcony, wielodrożnicowy układ ruralistyczny. Czytelny, owalnicowy układ przestrzenny zachował się jedynie w Chełmsku. Rozplanowanie przestrzenne w formie okolicy zachowane jest w Twierdzielewie. Natomiast w formie ulicówki rozplanowane zostały takie miejscowości jak: Nowa Niedrzwica, Krasne Dłusko, Lubikowo (ulicówka-placowa), Strychy. Specyficznym elementem układów ruralistycznych na terenie gminy Przytoczna są pozostałości osadnictwa ołędzkiego z przełomu XVII/XVIII w. Tworzą one wyraźnie odmienną formę założeń. Do takich wsi należą Krobielewo oraz część wsi Strychy, którą założono w XVIII w.

Pomimo wielu przekształceń, zwłaszcza w odniesieniu do poszczególnych elementów rozplanowania wsi, pierwotne układy przestrzenne miejscowości są nadal czytelne. Na terenach wiejskich zasadnicze znaczenie mają obiekty sakralne wraz z otoczeniem będącym najczęściej pozostałością cmentarzy i zieleni komponowanej, a także dwory, pałace i towarzyszące im zabudowania folwarczne oraz założenia parkowe. Ponadto istotnym elementem krajobrazu kulturowego jest typowa zabudowa wiejska mieszkalna wraz z towarzyszącą jej zabudową gospodarczą, a także zabytki techniki takie jak remizy, młyny, zabudowa kolejowa itd. oraz użyteczności publicznej jak np. szkoły. Układy ruralistyczne zostały najbardziej zniszczone w wyniku zaniedbań i niewłaściwych realizacji inwestycyjnych po II wojnie światowej. Dotyczy to głównie wsi, w których funkcjonowały Państwowe Gospodarstwa Rolne. Zdegradowana została zabudowa rezydencjonalna, zniszczeniu uległy założenia parkowe, a wprowadzenie nowej zabudowy ukierunkowanej na hodowlę przemysłową i produkcję rolną, przyczyniło się do zaburzenia pierwotnych układów przestrzennych folwarków. Elementem dewaloryzującym miejscowy krajobraz kulturowy, była ponadto budowa pegeerowskich osiedli mieszkaniowych z wielkiej płyty.

Tabela nr 1 Historyczne układy ruralistyczne

L.p.	Nazwa miejscowości	Forma rozplanowana	Czas powstania
1.	Chełmsko	owalnica	2 poł. XIV w.

2.	Goraj	widlica	1415 r.
3.	Krasne Dłusko	ulicówka	2 poł. XIV w.
4.	Lubikowo	ulicowo-placowa	k. XIV w.
5.	Nowa Niedrzwica	ulicówka	pocz. XV w.
6.	Przytoczna	wielodrożnica	XIV w.
7.	Rokitno	dawniej owalnica, ob. wielodrożnica	XIV w.
8.	Strychy	ulicówka	1 poł. XV w.
9.	Twierdzielewo	okolnica	1447 r.
10.	Wierzbno	wielodrożnica	XIV-XV w.

Architektura sakralna

Do obiektów sakralnych zalicza się kościoły, klasztory, kaplice, kaplice cmentarne, kostnice, dzwonnice, kaplice przydrożne, figury. Do najstarszych kościołów zlokalizowanych na terenie gminy Przytoczna należą: późnogotycki kościół filialny pw. św. Kazimierza w Chełmsku z 1640 r., zbudowany pierwotnie z kamienia, następnie oblicowany cegłą ceramiczną i rozbudowany w XIX w. co nadało mu formę neogotycką oraz kościół filialny pw. św. Anny w Twierdzielewie z ok. 1669 r., pierwotnie drewniany, przebudowany na początku XX w. Niewątpliwie najcenniejszym obiektem sakralnym w regionie jest Sanktuarium Matki Bożej Cierpliwie Słuchającej w Rokitnie wzniesione w latach 1746-1750 r. na potrzeby kultu obrazu Matki Bożej Rokitniańskiej, zbudowane za sprawą opata bledzewskiego Józefa Michała Górczyńskiego. Wspaniałą architektoniczną bryłę kościoła, utrzymaną w stylistyce baroku, tworzy trzynawowa hala z dwuwieżową fasadą od południa trójbocznie zamkniętym prezbiterium od północy, ujętym w zakrystię i kaplicę. W kryptach pod nawami bocznymi spoczywają opaci bledzewscy, prepozyci rokitniańscy oraz przedstawiciele miejscowej szlachty. Świątynie otacza mur naśladujący fortyfikacje bastionowe z ozdobną bramą. Na terenie gminy Przytoczna większość zachowanych do dziś kościołów powstała na przełomie XVIII-XIX w. Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy w Goraju wzniesiony został około 1725 r., utrzymany jest w stylu barokowym, nieotynkowaną, bezwieżową bryłę, wieńczy attyka. Kościół filialny pw. św. Mikołaja w Wierzbnie wzniesiono w 1747 r., został przebudowany w 1909 r. Jest obiektem murowanym z cegły, nietynkowanym, o cechach neoromańskich, bezwieżowy. Kaplica Polna pw. Najświętszej Maryi Panny Fatimskiej z 1758 r. powstała dla umieszczenia w niej cudownego obrazu Matki Boskiej. Utrzymana w stylistyce barokowej, murowana z cegły ceramicznej, otynkowana. Kościół filialny pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Krobielewie wzniesiony został w 1807 r. w konstrukcji ryglowej z ceglany wypełnieniem pól międzyryglowych, z przemurowaną w końcu XIX w. elewacją frontową- zachodnią. Kościół parafialny pw. św. Trójcy w Przytocznej z 1870 r. murowany, nietynkowany, wzniesiony w duchu historyzmu z nawiązaniem do cech stylowych gotyckich i romańskich o bryle charakteryzującej się monumentalizmem, a zarazem strzelistością formy. Barokowy kolumnowy ołtarz. Całkowicie odmiennym, wyróżniającym się na tle pozostałej

zabudowy sakralnej regionu, jest murowany kościół filialny pw. św. Jana w Strychach wzniesiony w 1934 r., który charakteryzuje się surową, wręcz ascetyczną formą wystroju. Charakter sakralny w miejscowościach mają różnego rodzaju kapliczki (np. w Goraju, Krasnym Dłusku, Rokitnie, Nowej Niedrzwicy) i figury przydrożne. Część z nich, jak przykładowo figura św. Wawrzyńca w Goraju z 4 ćw. XIX w., zalicza się do szczególnie cennych.

Tabela nr 2 Architektura sakralna

L.p.	Nazwa miejscowości	Zabytek	Czas powstania
1.	Chełmsko	Kościół filialny pw. św. Kazimierza	1640 r., rozbudowany w XIX w.
2.	Goraj	Kościół parafialny pw. Św. Trójcy	około 1725 r.
3.	Goraj	Kapliczka obok nr 61	4 ćw. XIX w.
4.	Krasne Dłusko	Kapliczka	ok. 1900 r.
5.	Krobielewo	Kościół filialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	1807 r.
6.	Nowa Niedrzwica	Kapliczka	4 ćw. XIX w.
7.	Przytoczna	Kościół parafialny pw. Św. Trójcy	1870 r.
8.	Rokitno	Kościół parafialny, Bazylika Mniejsza pw. Matki Bożej Królowej Polski	1746-1750 r.
9.	Rokitno	Kapliczka	1915, 1940 r.
10.	Rokitno	Kaplica p. w. NMP Fatimskiej	1758 r.
11.	Strychy	Kościół filialny pw. św. Jana	1934r.
12.	Strychy	Kaplica	ok. 1900 r.
13.	Twierdzielewo	Kościół filialny pw. Św. Anny	ok. 1669 r.
14.	Wierzbno	Kościół filialny pw. Św. Mikołaja Biskupa	w 1747 r., przebudowany 1902 r.
15.	Wierzbno	Kaplica	1874 r.

Architektura rezydencjonalna

Osobny charakter w obrębie przestrzeni zajmują obiekty rezydencjonalne, do których należą dwory, pałace, wille. Niestety na owym terenie nie zachowało się wiele tego typu zabudowy. Część z nich, tak jak przykładowo dwór w Strychach, uległy zniszczeniu w 2 połowie XX w. w wyniku zaniedbań i braku bieżących konserwacji. Z architektury rezydencjonalnej na terenie gminy Przytoczna należy zwrócić uwagę na dwór w Przytocznej wzniesiony w drugiej połowie XVIII w. w stylu barokowym, rozbudowany na początku XX w. Obiekt składa się z dwóch połączonych ze sobą skrzydeł nakrytych dachem mansardowym z wystawkami: starszego, parterowego,

południowo-wschodniego wzniesionego na planie prostokąta i nowszego, dwukondygnacyjnego, północno-zachodniego wzniesionego na planie wieloboku. Na tyłach dworu rozciąga się założenie parkowe ze stawem. Dworowi towarzyszyła zachowana zabudowa gospodarcza. Ponadto na terenie gminy zachował się neoklasycystyczny, murowany dwór w Wierzbnie powstały w 2 poł. XIX w., wzniesiony na planie prostokąta z pseudoryzalitami, nakryty dwuspadowym dachem, a także murowany, piętrowy dwór w Krasnym Dłusku powstały w końcu XIX w., wzbogacony ryzalitami, nakryty wysokim dwuspadowym dachem. Dwór w Lubikowie, wzniesiony w 4 ćw. XIX w. z cegły, parterowy z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z wystawką w elewacji frontowej, był kilkakrotnie przekształcony i modernizowany, co wpłynęło niekorzystnie na jego wygląd. Podobna sytuacja dotyczy dworu w Rokitnie z 3 ćw. XIX w. Ponadto zachował się dziewiętnastowieczny pałac w Nowej Niedrzwicy.

Tabela nr 3 Architektura rezydencjonalna

L.p.	Nazwa miejscowości	Zabytek	Czas powstania
1.	Krasne Dłusko	Pałac	k. XIX w.
2.	Lubikowo	Dwór	4 ćw. XIX w.
3.	Nowa Niedrzwica	Pałac	ok. 1900 r.
4.	Przytoczna	Dwór	ok. 1750 r., pocz. XX w.
5.	Rokitno	Dwór	3 ćw. XIX w.
6.	Wierzbno	Dwór	2 poł. XIX w.

Zespoły folwarczne

Obiektom rezydencjonalnym towarzyszyła najczęściej architektura gospodarcza w postaci stajni, obór, stodół owczarni, spichlerzy, gorzelnii itd. Obiekty te w czasach funkcjonowania Państwowych Gospodarstw Rolnych uległy niejednokrotnie licznym przekształceniom, ale największa dewastacja nastąpiła po likwidacji Państwowych Gospodarstw Rolnych. Architektura gospodarcza na terenie gminy Przytoczna pochodzi najczęściej z XIX w. i 1 poł. XX w. Założenia, dzięki zachowanym układom przestrzennym (pomimo przekształceń), czytelnym pierwotnym przeznaczeniu, odzwierciedlają specyfikę gospodarowania na tych terenach w przeszłości. Na terenie Gminy Przytoczna zespoły folwarczne znajdują się w następujących miejscowościach: Chełmsku, Goraju, Krasnym Dłusku, Lubikowie, Nowej Niedrzwicy, Przytocznej, Rokitnie, Strychach i Wierzbnie. Do najcenniejszych założeń folwarcznych należy zabudowa gospodarcza w Goraju.

Tabela nr 4 Zespoły folwarczne

L.p.	Nazwa miejscowości	Czas powstania folwarku
1.	Chełmsko	XIX w.
2.	Goraj	XIX w., pocz. XX w.
3.	Krasne Dłusko	XIX-XX w.
4.	Lubikowo	XIX w., pocz. XX w.
5.	Nowa Niedrzwica	XIX w.
6.	Przytoczna	XIX w.
7.	Rokitno	XIX w.
8.	Strychy	poł. XIX w.
9.	Wierzbno	XIX w.

Pozostałe zabytki architektury i budownictwa

Zabytki architektury i budownictwa stanowią nieodłączny element wszelkich założeń przestrzennych. Zróżnicowane są one pod względem funkcji oraz stylu. Poza omawianą wcześniej architekturą sakralną, rezydencjonalną i związaną z nią zabudową gospodarczą, do tej grupy zabytków zalicza się również obiekty użyteczności publicznej, zabytki techniki, budownictwo przemysłowe, a także budownictwo mieszkalne i gospodarcze. Typowym elementem zabudowy wsi na terenie gminy Przytoczna jest proste budownictwo mieszkalne murowane z kamienia i cegły, wzniesione głównie na przełomie XIX-XX w., nielicznie w XVIII w., określone najczęściej w układzie kalenicowym, rzadziej szczytowym, z typowymi dwuspadowymi dachami krytymi ceramiczną dachówką, z zachowaną niekiedy oryginalną stolarką okienną oraz drzwiową. Stosunkowo częstym elementem jest licznie występująca murowana zabudowa gospodarcza z 1 połowy XX w. Na terenie gminy Przytoczna historyczna zabudowa wsi jest w znacznej mierze mocno zdewaloryzowana. Rzadko można już spotkać przykłady budownictwa ryglowego, jak przykładowo w Strychach i Nowej Niedrzwicy. Spośród budownictwa mieszkalnego pozostało niewiele obiektów, które zachowały swój pierwotny charakter. Przemiany w obrębie zabudowy wiejskiej, które w ostatnich latach zyskały wyraźną dynamikę, przyczyniają się do zacierania pierwotnego rozplanowania miejscowości. Na terenie wsi coraz trudniej dostrzec przykłady małej architektury w postaci pieców chlebowych, gołębników, kuźni. Przemiany gospodarcze przyczyniły się również do zaniku takich obiektów jak wiatraki, młyny wodne. Na terenie gminy Przytoczna zachowały się licznie historyczne obiekty użyteczności publicznej głównie

z początku XX w., takie jak szkoły (w Chełmsku, Goraju, Krasnym Dłusku), poczty (w Goraju, Wierzbnie), dworce kolejowe (w Chełmsku, Goraju, Przytocznej i Rokitnie), Domy Pomocy Społecznej w Rokitnie. Z zachowanych zabytków techniki można wymienić remizy w Goraju i Lubikowie, młyny w Przytocznej i Wierzbnie, kuźnie w Goraju i Lubikowie, trafostacje w Dębówku, Goraju i Krasnym Dłusku.

Zabytkowa zielen

Do zabytkowej zieleni zalicza się parki pałacowe i dworskie, ogrody dworskie i willowe, parki miejskie i aleje. Na terenie gminy Przytoczna występują najczęściej parki podworskie i popałacowe założone na przełomie XVIII/ XIX w., stanowiące pozostałości dawnych założeń rezydencjonalnych, ponadto przydrożne aleje i inne rodzaje zieleni komponowanej skupione wokół działek kościelnych i cmentarzy. Parki mimo, iż są często zaniedbane i wymagają zabiegów pielęgnacyjnych, posiadają czytelny pierwotny układ przestrzenno-kompozycyjny i mają charakter wartościujący krajobraz kulturowy miejscowości.

Tabela nr 5 Historyczne parki i ogrody

L.p.	Nazwa miejscowości	Zabytek	Czas powstania
1.	Goraj	park pałacowy	XVIII w.
2.	Krasne Dłusko	park pałacowy	2 poł. XIX w.
3.	Lubikowo	ogród dworski	poł. XIX w./ XX w.
4.	Nowa Niedrzwica	park pałacowy	2 poł. XIX w.
5.	Nowiny	park dworski	pocz. XX w.
6.	Przytoczna	park dworski	k. XVIII w. i pocz. XIX w.
7.	Rokitno- Miłostronie	ogród przydomowy przy sierocińcu ob. Dom Pomocy Społecznej dla Dorosłych	ok.1870 r., pocz. XX w.
8.	Rokitno	ogród dworski	1 poł. XIX w.
9.	Strychy	park dworski	2 poł. XIX w.
10.	Wierzbno	park dworski	1 poł. XIX w.

Cmentarze

Pierwotnie cmentarze sytuowane były wokół kościołów, dopiero pod koniec XVIII w., ze względów sanitarnych, zaczęto zakładać cmentarze poza terenami zabudowanymi. Zabytkowe cmentarze łączą w sobie warstwę materialną, określoną zachowaną substancją w postaci nagrobków, małej architektury (kaplice, ogrodzenia), drzewostanem i inną roślinnością jako elementem typowym oraz wartości niematerialne związane z kulturą duchową i wierzeniami religijnymi. Na terenie gminy Przytoczna zlokalizowanych jest wiele zabytkowych cmentarzy, głównie ewangelickich, ale również

katolickich powstałych na przełomie XVII-XX w. Większość z nich jest jednak nieczynna, zaniedbana, z nielicznymi fragmentami nagrobków, wymagająca prac porządkowych i pielęgnacyjnych.

Tabela nr 6 Zabytkowe cmentarze

L.p.	Nazwa miejscowości	Zabytek	Przynależność wyznaniowa	Czas powstania
1.	Chelmsko	cmentarz przykościelny	ewangelicki	XVIII w.
2.	Chelmsko	cmentarz	ewangelicki	pocz. XX w.
3.	Dębówko	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
4.	Gaj	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
5.	Goraj	cmentarz	ewangelicki	2 poł. XVII w.
6.	Krasne Dłusko	cmentarz		poł. XIX w.
7.	Krobielewo	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
8.	Lubikowo	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
9.	Nowa Niedrzwica	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
10.	Nowiny	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
11.	Orłowce	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
12.	Poreba	cmentarz	ewangelicki	pocz. XIX w.
13.	Przytoczna	cmentarz	rzymskokatolicki	pocz. XX w.
14.	Przytoczna	cmentarz	rzymskokatolicki	1871 r.
15.	Przytoczna	cmentarz, ob. park	ewangelicka	poł. XIX w.
16.	Rokitno	cmentarz zakładowy	ewangelicki	2 poł. XIX w.
17.	Rokitno	cmentarz	rzymskokatolicki	pocz. XIX w.
18.	Rokitno	cmentarz przykościelny	rzymskokatolicki	XVII-XVIII w.
19.	Strychy	cmentarz przykościelny	ewangelicki	poł. XIX w.
20.	Twierdzielewo	cmentarz	ewangelicki	poł. XIX w.
21.	Wierzbno	cmentarz	ewangelicki	pocz. XX w.
22.	Wierzbno	cmentarz	rzymskokatolicki	k. XIX w.

4.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomych nazywamy rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością i stanowią świadectwo minionej

epoki bądź zdarzenia. Do zabytków ruchomych zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej prezentujące minione kierunki artystyczne. Są nimi również przedmioty posiadające wartość historyczną i naukową, będące świadectwem kultury materialnej jak wytwory sztuki ludowej, rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i ordery, militaria, pamiątki historyczne czy przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami. Do zabytków ruchomych zaliczane są również obiekty tzw. małej architektury, jak przykładowo rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ścienne, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny, rzeźby ogrodowe, fontanny, pomniki, przydrożne kapliczki, drogowskazy, nagrobki itd.

Zabytki ruchome na terenie gminy Przytoczna stanowią przede wszystkim wyposażenie kościołów w postaci obiektów sztuki i rzemiosła artystycznego. Region charakteryzuje się przede wszystkim nasyceniem dzieł snycerstwa ołtarzowego z okresu baroku. Ponadto w świątyniach przechowywane są różnego rodzaju przedmioty rzemiosła artystycznego w postaci paramentów liturgicznych, lichtarzy, dzwonów itd., a także dzieła malarstwa. Do czasów obecnych nie zachowały się, poza zbiorami muzealnymi, przykłady ruchomego wyposażenia dawnych rezydencji dworskich, co związane jest ze stratami wojennymi oraz niekontrolowanymi grabieżami po zakończeniu II wojny światowej. Wykaz zabytków ruchomych z terenu gminy Przytoczna znajduje się do wglądu w Delegaturze w Gorzowie Wielkopolskim Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.

4.2.5. Zabytki archeologiczne

Obszar gminy Przytoczna, położony w dolinie rzeki Warty, od czasów najdawniejszych był sprzyjający dla osadnictwa. Dowodzi tego duża liczba stanowisk archeologicznych, ujętych w ewidencji Archeologicznego Zdjęcia Polski. Aktualnie na terenie gminy Przytoczna zarejestrowanych jest 347 stanowisk archeologicznych, ukazujących szeroki przedział chronologiczny, świadczący o ciągłości osadnictwa od pierwszych śladów ludzkich w starszej epoce kamienia do współczesności. Osadnictwo koncentrowało się w pobliżu cieków i zbiorników wodnych. W dolinie rzeki Warty, a szczególnie w okolicach Krasnego Dłuska zarejestrowano liczne stanowiska z epoki kamienia i jej młodszego okresu - neolitu, reprezentowanego przez kulturę amfor kulistych. Najstarsze ślady ludzkie, ze starszej epoki kamienia, tj. paleolitu schyłkowego występują w Lubikowie, w rejonie jeziora Lubikowskiego, a w Rokitnie i Wierzbnie obozowiska mezolityczne (środkowy okres epoki kamienia). Osadnictwo epoki brązu i żelaza reprezentuje kultura łużycka, której osady występują na terenie całej gminy, a najbardziej koncentrują się w okolicach miejscowości Rokitno, Dębówko i Przytoczna, podczas gdy cmentarzyska ciałopalne tej kultury w Krasnym Dłusku, Przytocznej i Porębie. Przełom er i pierwsze wieki naszej ery należą do okresu lateńskiego i wpływów rzymskich, gdy tereny te zamieszkują społeczności kultury przeworskiej. Stanowiska okresu lateńskiego zarejestrowano w miejscowościach Gaj, Krobielewko, Lubikowo i Poręba, natomiast kultura przeworska z okresu wpływów rzymskich potwierdzona jest na stanowiskach w Przytocznej, Wierzbnie, Goraju, Dębówku i Krasnym Dłusku. Osadnictwo słowiańskie z okresu wczesnego i późnego średniowiecza stało się zalążkiem miast i wsi, które

dotrwały do współczesności, a wszystkie istniejące w gminie miejscowości mają swoją genezę w średniowieczu, poparte rejestracją stanowisk archeologicznych w programie badań powierzchniowych AZP. Reliktami z czasów nowożytnych jest obiekt o nieustalonej funkcji, prawdopodobnie okop szwedzki lub grodzisko w Wierzbnie oraz podziemne pozostałości kościoła – pierwotnego założenia sanktuarium na Górze Kościelnej w Rokitnie z początków XVIII w.

Wykaz zabytków archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy Przytoczna stanowi załącznik nr 2 niniejszego opracowania.

4.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych

Zagadnienia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego w obrębie działalności muzealnej regulują przepis ustawy o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r., poz. 902 ze zm.), w której określono podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Ustawodawca wskazał, iż gmina jako podmiot tworzący lub przejmujący muzeum zobowiązana jest do zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum. Na terenie gminy Przytoczna brak muzeum o charakterze samorządowym. Natomiast w Rokitnie, w pobliżu sanktuarium, prowadzone jest przez księży Muzeum Diecezjalne, mające charakter izby muzealnej, której celem jest popularyzowanie wiedzy o przeszłości tego miejsca oraz wydarzeń z nim związanych. W muzeum wyeksponowano wiele ciekawych zbiorów. Należą do nich m.in. pamiątki papieskie, ornaty i inne.

4.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Definicja dziedzictwa niematerialnego została określona w Konwencji UNESCO w Paryżu w 2003 r., której zapisy Polska ratyfikowała w 2011 r. Określono, że są to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest ono przekazywane z pokolenia na pokolenie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Tym samym dziedzictwo niematerialne obejmuje:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- sztuki widowiskowe (spektakle, widowiska),
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne,
- wiedzę o przyrodzie i wszechświecie,
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Gmina Przytoczna stanowi przestrzeń wielokulturową w wymiarze dziedzictwa przeszłości i zabytków. Obszar gminy oparty jest przede wszystkim o społeczności postmigracyjne. Przybyła tu ludność napływowa etnicznie polska z terenów dawnej Polski wschodniej, ale również grupy ludności łemkowskiej, wzniosły do obecnego krajobrazu silny pierwiastek kulturowy, w postaci obyczajów religijnych, kultywowania

świąt, tradycji rodzinnych. Istotnym elementem dziedzictwa niematerialnego są motywy prozy ludowej w postaci legend, podań. Ich szczególne nasycenie jest obecne właśnie w okolicach Przytocznej. Wynika to z obecności na tych terenach ludności rodzimej, która zachowała tego typu motywy w zasobach kultury ludowej.

4.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
  - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Przytoczna funkcjonują dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Na początku 2018 r. złożony został przez Parafię Rzymskokatolicką pw. Matki Bożej Rokitniańskiej w Rokitnie wniosek do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, pozytywnie zaopiniowany przez Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w sprawie uznania za pomnik historii kościoła pw. Matki Bożej Rokitniańskiej wraz z terenem przykościelnym, murem kurtynowym, bramą ze schodami, dawnym cmentarzem prepozytury cystersów i dawnym cmentarzem przykościelnym w Rokitnie. Byłaby to z pewnością nobilitacja dla tego zabytku i regionu.

4.3.1. Rejestr zabytków

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Prowadzony jest odrębnie dla zabytków nieruchomości (księga A), zabytków ruchomych (księga B) i zabytków archeologicznych (księga C). Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru zabytków może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru zabytków wchodzących w skład tych układów lub zespołów zabytków nieruchomości. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Na wniosek wojewódzkiego

konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wpisy do rejestru zabytków są wolne od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie do rejestru zabytku ruchomego w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Zabytek wpisany do rejestru może zostać z niego skreślony, gdy uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych. Skreślenie z rejestru zabytków następuje z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu w księdze wieczystej na podstawie decyzji skreślającej zabytek. Informacja o skreśleniu z rejestru zabytków jest ogłaszana w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Skreślenie zabytków jest wolne od opłat.

Tabela nr 7 Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru

L.p.	Nazwa miejscowości	Zabytek	Numer rejestru zabytków	Data wydania decyzji
1.	Chełmsko	Kościół filialny pw. św. Kazimierza	800 KOK-I-109/76	15.02.1964 08.11.1976
2.	Goraj	Kościół parafialny pw. Trójcy Świętej	191	16.03.1961
3.	Goraj	Zespół folwarczny w skład którego wchodzi: rządcówka, budynek gospodarczy, kuźnia-stelmacharnia ob. stolarnia, spichlerz, cieleśnik, obora ob. magazyn, stodoła, wiata, obora, magazyn, obora, waga, garaż obecnie remiza, stajnia ob. magazyn, biuro ob. magazyn, budynek gospodarczy, dom mieszkalny, dom mieszkalny gorzelnego, budynek gospodarczy, gorzelnia, dom mieszkalny nr 11 i park	L-30	10.05.2000
4.	Krobielewo	Kościół filialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	2135	08.05.1971

5.	Przytoczna	Dom, ul. Dworcowa 24	859	15.02.1964
6.	Przytoczna	Założenie dworsko-parkowe ul. Zamkowa 2	598 KOK-I-351/91	20.06.1963 05.04.1991
7.	Przytoczna	Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy wraz z obszarem historycznego cmentarza	L-212/A	05.06.2006
8.	Rokitno	Zespół budynków Domu Pomocy Społecznej dla Dorosłych składający się z: budynku głównego wraz z kaplicą, budynku administracyjnego, pralni, domu mieszkalnego	L-54	18.01.2002
9.	Rokitno	Kościół pw. Matki Bożej Królowej Rokitniańskiej wraz z terenem przykościelnym, murem kurtynowym, bramą ze schodami, dawnym cmentarzem prepozytury cystersów i dawnym cmentarzem przykościelnym	L-822/A (kościół dawniej: 192 KOK-I-258/79)	08.02.2019 (kościół dawniej: 16.03.1961 04.06.1979)
10.	Rokitno	Kaplica pw. Najświętszej Marii Panny	2142	08.05.1971
11.	Twierdzielewo	Kościół filialny pw. św. Anny	814 KOK-I-115/76	15.02.1964 08.11.1976

4.3.2. Pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej może na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa, w drodze rozporządzenia, uznać na pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Na terenie gminy Przytoczna brak obecnie zabytków objętych tą formą ochrony. Na początku 2018 r., po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przekazany został do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie wniosek Parafii Rzymskokatolickiej pw. Matki Bożej Rokitniańskiej w Rokitnie w sprawie uznania za pomnik historii kościoła pw. Matki Bożej Rokitniańskiej wraz z terenem przykościelnym, murem kurtynowym, bramą ze schodami, dawnym cmentarzem prepozytury cystersów i dawnym cmentarzem przykościelnym w Rokitnie.

4.3.3. Park kulturowy

Park kulturowy tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. O podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie oraz w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także obowiązujące zakazy i ograniczenia. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Na terenie gminy Przytoczna brak zabytków objętych tą formą ochrony.

4.3.4. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzeniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo przy wydawaniu decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. W powyższych dokumentach określa się między innymi rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, a także ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy uwzględnić ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w planie. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Projekty i zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Na terenie gminy Przytoczna obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- Uchwała Nr XXV/115/96 Gminy Przytoczna z dnia 31 października 1996 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr XL/170/97 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 grudnia 1997 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr XL/172/97 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30.12.1997 r. w sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr X/54/99 Rady Gminy w Przytocznej z dnia 09 lipca 1999 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała Nr X/55/99 Rady Gminy w Przytocznej z dnia 09 lipca 1999 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna.
- Uchwała nr XXXI/194/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 kwietnia 2001 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębie Wierzbno (działka nr 151/3).
- Uchwała nr XXXI/195/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 kwietnia 2001 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębie Rokitno (działki nr 268 i 270/1).
- Uchwała nr XXXI/196/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 kwietnia 2001 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębie Strychy (działki nr 207/4 i 207/5).
- Uchwała nr XXXVII/232/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 14 grudnia 2001r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów mieszkaniowych „Słoneczna” w Przytocznej.
- Uchwała Nr XXXVII/233/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 14 grudnia 2001 r., w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów turystyczno-wypoczynkowych w obrębie Lubikowo.
- Uchwała Nr XXXVII/234/2001 Rady Gminy Przytoczna z dnia 14 grudnia 2001 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytoczna w obrębach Goraj, Lubikowo, Przytoczna i Strychy.
- Uchwała Nr XXXIV/199/2005 Rady Gminy Przytoczna z dnia 20 grudnia 2005 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego złóż ropy i gazu Lubiatów-Międzychód-Grotów, dla terenu położonego w gminie Przytoczna w obrębach Wierzbno i Strychy.
- Uchwała Nr XLI/225/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r., w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru ośrodka wypoczynkowego nad jeziorem Rokitno w gminie Przytoczna (obszar I) oraz obszaru komunikacji i infrastruktury technicznej go obsługującej (obszar II).
- Uchwała Nr XLI/226/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r., w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w gminie Przytoczna – obręb Wierzbno.

- Uchwała Nr XLI/227/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r., w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru nr 1. położonego w gminie Przytoczna – obręb Strychy.
- Uchwała Nr XLI/228/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru nr 2. położonego w gminie Przytoczna – obręb Strychy.
- Uchwała Nr XLI/230/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania w obrębie Dębówko obszar 1, obszar 2 i obszar 3.
- Uchwała Nr XLI/231/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszarów 1, 2, 3, 4 w obrębie Rokitno.
- Uchwała Nr XLI/232/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie Krobielewo obszar nr 1 (dz. nr 1/2), obszar 2 (dz. nr 91/3), obszar 3 (dz. nr 54/4-część).
- Uchwała nr XLI/233/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zalesienia terenu działki nr 199 w obrębie Chełmsko.
- Uchwała Nr XLI/234/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obrębie Nowa Niedrzwica (działki nr 36/3 i nr 36/4).
- Uchwała Nr XLI/235/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r., w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów nad Jeziorem Lubikowskim w obrębach: Lubikowo i Rokitno obszary 1,2,3,4.
- Uchwała Nr XLI/236/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obrębie Gaj (działka nr 73/1).
- Uchwała Nr XLI/237/2006 Rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów turystyczno- wypoczynkowych w obrębie Lubikowo.
- Uchwała nr XVIII/85/2008 Rady Gminy Przytoczna z dnia 26 lutego 2008 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszar 7 i obszar 8 obręb Przytoczna.
- Uchwała Nr XXVI/152/2008 Rady Gminy Przytoczna z dnia 16 grudnia 2008 r., w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania obszaru złóż kruszyw Dębowiec II (część) i Dębowiec III pole E w obrębach Dębówko i Gaj.
- Uchwała Nr XXXV/193/2009 Rady Gminy Przytoczna z dnia 15 września 2009 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania obszaru złoża kruszyw Dębowiec III pole W, w obrębie Dębówko.
- Uchwała Nr XXXII/199/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 24 października 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania obszaru złóż kruszywa Dębowiec IV, w obrębie Dębówko.
- Uchwała Nr XXXVII/204/2009 Rady Gminy Przytoczna z dnia 16 grudnia 2009 r., w sprawie uchwalenia miejscowych planów zagospodarowania

- przestrzennego gminy Przytoczna w obrębie miejscowości: Chelmsko-Nowa Niedrzwica, Goraj.
- Uchwała Nr XXIX/179/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 23 maja 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w gminie Przytoczna – obręb Wierzbno.
  - Uchwała Nr XXIX/180/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 23 maja 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu działki nr 112/1 w obrębie Strychy.
  - Uchwała Nr XXIX/181/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 23 maja 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania w obszarach 7 i 8, obręb Przytoczna.
  - Uchwała Nr XXXII/199/2013 Rady Gminy Przytoczna z dnia 24 października 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania obszaru złóż kruszywa Dębowiec IV, w obrębie Dębówko. publikacja: Dz. Urz. Woj. Lubuskiego poz. 2204 z dnia 29 października 2013 r.
  - Uchwała Nr XXIX/199/2017 Rady Gminy Przytoczna z dnia 27 kwietnia 2017 r. w sprawie uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obszarze 4 (dz. nr 1/4 część) w obrębie Rokitno publikacja: Dz. Urz. Woj. Lubuskiego poz. 1152 z dnia 5 maja 2017 r.
  - Uchwała Nr XLI/286/2018 rady Gminy Przytoczna z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obszarach 7 i 8 obręb Przytoczna publikacja: Dz. Urz. Woj. Lubuskiego poz. 1382 z dnia 5 czerwca 2018 r.
  - Uchwała Nr XXI.110.2020 rady Gminy Przytoczna z dnia 12 sierpnia 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Przytoczna obejmującego tereny w obrębie Nowa Niedrzwica publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 18 sierpnia 2020 r. poz. 1982.
  - Uchwała Nr XXIV.123.2020 Rady Gminy Przytoczna z dnia 25 listopada 2020 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów rekreacyjnych nad Jeziorem Lubikowskim publikacja: Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego z dnia 12 stycznia 2021 r. poz. 96.

4.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków znajdujących się na terenie gminy. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) zobowiązany jest do prowadzenia gminnej ewidencji zabytków formie kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się zabytki architektury sakralnej, rezydencjonalnej, folwarcznej,

budownictwa mieszkaniowego i gospodarczego, zabytki techniki, dzieła budownictwa obronnego, ponadto historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytkowe cmentarze, parki lub ogrody i inne formy zieleni komponowanej, a także stanowiska archeologiczne. Gminna ewidencja zabytków stanowi podstawę do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. Zabytki ujęte w ewidencji powinny być uwzględniane w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz objęte ochroną w planie zagospodarowania przestrzennego. Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 56). Konsekwencją włączenia zabytku nieruchomości do gminnej ewidencji zabytków jest ograniczenie wykonywania prawa własności do nieruchomości zabytkowej, bowiem planowane prace przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków polegają uzgodnieniom z wojewódzkim konserwatorem zabytków na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53 ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadamiać wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Zobowiązani są także do ponoszenia kosztów badań archeologicznych w przypadku prowadzenia prac zielnych na terenach, na których odnotowano stanowiska archeologiczne. Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

W dniu 1 sierpnia 2014 r. Wójt Gminy Przytoczna wydał Zarządzenie Wewnętrzne nr 36.2014 w sprawie opracowania Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przytoczna, które podano do publicznej wiadomości wraz z wykazem zabytków ujętych w tej ewidencji. Szczegółowe zestawienie zabytków ujętych w gminnej ewidencji przedstawiono w załączniku nr 1 niniejszego programu ochrony zabytków. Z kolei w dniu 21 grudnia 2015 r. Wójt Gminy Przytoczna wydał Zarządzenie Wewnętrzne Nr 58.2015 w sprawie założenia Gminnej Ewidencji Zabytków Archeologicznych Gminy Przytoczna.

5. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Określenie potencjalnych szans i zagrożeń dla zachowania i ochrony zabytków oraz krajobrazu kulturowego zestawiono w postaci analizy SWOT, wzorując się na analizach zawartych w poprzednim programie obowiązującym w latach 2016-2019. Zaktualizowano jedynie te, które uległy zmianie. Celem prezentowanej analizy SWOT

jest wskazanie uwarunkowań i tendencji w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz cech gminy Przytoczna, które mają istotne znaczenie dla realizacji niniejszego programu.

MOCNE	SŁABE
<ul style="list-style-type: none"> – duży zasób i różnorodność obiektów zabytkowych, – wielokulturowy charakter dziedzictwa kulturowego na terenie gminy, – bogactwo dziedzictwa archeologicznego, – poprawa możliwości finansowania ochrony i opieki nad zabytkami, – obecność zabytków o dużym potencjale wykorzystania gospodarczego, – bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe, – niskie zanieczyszczenie powietrza, – brak uciążliwego przemysłu, – interesujące układy ruralistyczne miejscowości o średniowiecznym rodowodzie, – atrakcyjne tereny do inwestowania w mieszkalnictwo i bazę turystyczno-noclegową, – istnienie na terenie gminy placówek kulturalno-oświatowych, – aktywna działalność Gminnego Ośrodka Kultury, bibliotek w zakresie inicjatyw związanych z zagospodarowaniem czasu dzieci i młodzieży, – bardzo atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo tereny dla rozwoju turystyki, – korzystne połączenia komunikacyjne gminy z otoczeniem, – atrakcyjne położenie gminy między jeziorami Przytoczno i Nadolne, Lubikowo, Wierzbno, Mniszek, Rokitno, – bogata flora i fauna, część gminy znajduje się w obrębie Pszczewskiego Parku Krajobrazowego, – liczne szlaki turystyczne piesze, rowerowe i kajakowe, – istnienie Sanktuarium Maryjnego w Rokitnie z obrazem Matki Bożej Rokitniańskiej, jako miejsca ważnego dla 	<ul style="list-style-type: none"> – zaburzenie pierwotnego rozplanowania przestrzennego wsi poprzez wprowadzenie dysharmonizującej zabudowy, – degradacja dawnych zespołów rezydencjonalnych i folwarcznych, – niewystarczający poziom rozpoznania i świadomości wartości zabytków w wymiarze społecznym, – niewystarczające działania związane z ochroną układów przestrzennych, – zbyt niski poziom wykorzystania środków finansowych z programów Unii Europejskiej, – degradacja układów zieleni komponowanej- dawnych parków pałacowych i dworskich, cmentarzy, – braki w infrastrukturze turystycznej, noclegowej i kulturalnej, – odpływ młodych ludzi do dużych miast, – niska aktywność ludzi młodych w działaniach upowszechniających kulturę lokalną, – niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, – trudności finansowe właścicieli zabytków, – niewielkie działania dotyczące rozwijania tożsamości regionalnej w ofercie edukacyjnej szkół, – niski udział organizacji pozarządowych w działaniach w zakresie kultury, edukacji i promocji, – postępująca degradacja niektórych zabytków, – niska świadomość możliwości wykorzystania dziedzictwa kulturowego do celów gospodarczych, – niewystarczające wykorzystanie walorów turystycznych gminy,

<p>kultu religijnego, jak i znaczącej atrakcji turystycznej.</p>	<p>– słabo rozwinięta baza turystyczna i wypoczynkowa oraz niewystarczająca informacja turystyczna.</p>
--	---

<p>SZANSE</p>	<p>ZAGROŻENIA</p>
<ul style="list-style-type: none"> – możliwość włączenia zabytków w procesy aktywności gospodarcze, – dostęp do edukacji związanej z problematyką ochrony i opieki nad zabytkami oraz rozwojem turystycznym regionów, – możliwość kreowania produktów regionalnych, – system rozwiązań prawnych zapewniających bardziej skuteczną ochronę zabytków, – możliwość pozyskania środków finansowych z funduszy Unii Europejskiej, – zwiększenie środków w budżecie gminy na finansowanie prac przy zabytkach, – rozwój turystyki i rekreacji z wykorzystaniem potencjału krajoobrazowo-kulturowego, – budzenie świadomości kulturowo-historycznej i ekologicznej mieszkańców gminy (montaż tablic informacyjnych przy zabytkach, informacja turystyczna, tworzenie ścieżek edukacyjnych, szlaków turystycznych i pieszo-rowerowych), – uwzględnienie problematyki z zakresu ochrony zabytków w dokumentach strategicznych i programowych gminy oraz w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, – zwiększenie świadomości wagi dziedzictwa kulturowego oraz potrzeby jego ochrony, – aktywne działanie lokalnych organizacji, rad sołeckich, stowarzyszeń, lokalnych liderów, w tym w sferze kultury, – budowanie wśród społeczności lokalnej tożsamości i przynależności do miejsca zamieszkania, – promocja walorów i obszaru gminy, – wsparcie lokalnego samorządu pod 	<ul style="list-style-type: none"> – degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do historycznego charakteru, – niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia, – niewystarczający poziom realizacji planów zagospodarowania przestrzennego i rozwiązań programowych o charakterze wieloletnim, – niewystarczająca aktywność społeczna w zakresie rozwoju inicjatyw lokalnych, – niski poziom identyfikacji społecznej w wymiarze mikroregionu, – niewystarczająca edukacja młodzieży o dziedzictwie kulturowym regionu, – brak infrastruktury turystycznej przy zabytkach i efektywnej jej promocji, – brak realnych zachęt dla potencjalnych inwestorów zainteresowanych inwestowaniem w zabytki do celów użytkowych, – niewystarczające środki publiczne na prace przy zabytkach, – niski poziom świadomości społecznej wobec walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy, – brak właściwego zabezpieczenia niektórych zabytków przed niszczeniem i kradzieżą, – nieprzemysłane inwestycje przy zabytkach przeprowadzone niezgodnie ze sztuką konserwatorską, – budowa nowych obiektów nie nawiązujących do historycznego charakteru,

względem organizacyjnym, finansowym, rzeczowym i personalnym w realizowaniu lokalnych inicjatyw.	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost kosztów renowacji i konserwacji zabytków, – niewystarczające środki w budżecie gminy, – brak promocji walorów przyrodniczo-turystycznych, – brak potencjalnych inwestorów.
--	---

6. Założenia programowe

Warunkiem realizacji założonych w programie celów i zadań jest uwzględnienie w szczególności następujących działań:

- ✓ Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- ✓ Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- ✓ Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- ✓ Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- ✓ Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- ✓ Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim zmiany świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, różnych podmiotów i instytucji, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów byli świadomi

ich wartości, a przyczyni się to do poprawy stanu ich zachowania, a tym samym wizerunku środowiska kulturowego regionu.

Celem strategicznym niniejszego programu jest zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju i kształtowania tożsamości gminy Przytoczna.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, za pomocą analizy SWOT, opracowano trzy priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna na lata 2021-2024, do których realizacji wyznaczono kierunki działań wraz z zadaniami. Część z wyznaczonych zamierzeń stanowi kontynuację założeń wytyczonych we wcześniej obowiązującym planie. Zaplanowane działania osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem ma być wyeksponowanie wartości dziedzictwa kulturowego i walorów turystycznych gminy, a także wzrost świadomości społecznej posiadanych zasobów zabytkowych.

6.1. Priorytety programu

PRIORYTET I Zahamowanie procesów degradacji zabytków i efektywne zarządzanie zabytkowym zasobem

PRIORYTET II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy jako element rozwoju społeczno-gospodarczego

PRIORYTET III Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego

6.2. Kierunki działań i zadania programu

PRIORYTET I Zahamowanie procesów degradacji zabytków i efektywne zarządzanie zabytkowym zasobem	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
Wspieranie finansowe działań związanych z ochroną zabytków	<ul style="list-style-type: none"> – planowanie środków w budżecie gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy obiektach zabytkowych, – dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy zabytkach niebędących własnością gminy w postaci uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie, – stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych,

	<ul style="list-style-type: none"> – przekazywanie właścicielom zabytków informacji o możliwościach korzystania z programów mających na celu dofinansowanie prac konserwatorskich przy zabytkach, – doradztwo w przygotowaniu wniosków o dofinansowanie prac przy zabytku.
Poprawa stanu zachowania zabytków i zapobieganie zagrożeniom dla dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> – wytypowanie niezagospodarowanych zabytków i ich rozpowszechnianie za pośrednictwem mediów i internetu, w celu adaptacji do nowej funkcji, – promowanie „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych, – podnoszenie kompetencji pracowników jednostek samorządu terytorialnego odpowiedzialnych za ochronę zabytków przez udział w szkoleniach, – interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego na obszarach objętych ochroną konserwatorską oraz przy obiektach zabytkowych we współpracy z wojewódzkim konserwatorem zabytków, – współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego wynikającego z działalności inwestycyjnej bądź działalności „poszukiwaczy skarbów”.
Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy i rozszerzanie zasobu zabytków	<ul style="list-style-type: none"> – systematyczna aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków, – uzupełnianie informacji w kartach adresowych zabytków, – kontynuacja działań zmierzających do objęcia Sanktuarium w Rokitnie pomnikiem historii, – inicjowanie działań przy współpracy z wojewódzkim konserwatorem zabytków zmierzających do wpisania do rejestru zabytków lub objęcia inną formą ochrony cennych obszarów lub obiektów zabytkowych.
Budowanie bazy informacji o zasobach dziedzictwa kulturowego w gminie	<ul style="list-style-type: none"> – rozpowszechnianie informacji o gminnej ewidencji zabytków, – zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych, – rozpowszechnienie wiedzy o najcenniejszych zabytkach na terenie gminy, – nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej

	<p>społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich, archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego,</p> <ul style="list-style-type: none"> – udostępnienie informacji o zabytkach na stronie gminy.
--	--

PRIORYTET II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy jako element rozwoju społeczno-gospodarczego	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
<p>Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy gminy-uwzględnianie ochrony zabytków w dokumentach planistycznych</p>	<ul style="list-style-type: none"> – aktualizacja Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego o strefy ochrony konserwatorskiej dla obszarów o wysokiej wartości środowiska kulturowego, – opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie dla obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków i ich otoczenia), – uwzględnienie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej, – dla obiektów i zespołów wpisanych do rejestru zabytków ustala się: 1. wszelkie prace budowlane, konserwatorskie, renowacyjne i rewaloryzacyjne przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagają postępowania zgodnie z przepisami odrębnymi; 2. zakaz lokalizacji, wszelkich inwestycji mogących przyczynić się do pogorszenia wyglądu obiektów i zespołów budowlanych, a także osi widokowych na te obiekty i zespoły, które również mogą silnie ingerować w krajobraz kulturowy oraz których funkcja nie jest dostosowana do charakteru otoczenia zabytkowego, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów o dużej kubaturze, funkcji szkodliwej dla środowiska i dysharmonizujących z tradycyjną zabudową i naturalnym otoczeniem np. hale (przemysłowe, magazynowe), fermy (drobiu, świń, bydła),

	<p>pieczarkarnie, a także inwestycji typu: farmy wiatrowe, stacje bazowe telefonii komórkowej, reklamy wielkoformatowe,</p> <ul style="list-style-type: none"> – uchwalanie lub aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego o strefy ochrony konserwatorskiej dla obszarów o wysokiej wartości środowiska kulturowego (np. zespołu pałacowego obejmującego pałac i park w Przytoczna wpisanego do rejestru zabytków) obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planów miejscowych ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków, z wyznaczeniem następujących stref ochrony konserwatorskiej: A - strefy pełnej ochrony konserwatorskiej, B - strefy ochrony zachowanych elementów zabytkowych, E - strefy ochrony ekspozycji oraz ewentualnie K - strefy ochrony krajobrazu, – konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji), a także egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów, – ujmowanie w decyzjach o ustaleniu lokalizacji celu publicznego i decyzjach o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego zapisów o ochronie zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
<p>Ochrona historycznych układów ruralistycznych wsi, w celu poprawy ładu przestrzennego gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> – ochrona historycznych założeń przestrzennych, układu dróg, placów, podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych między zespołami zabytkowej zabudowy, – wprowadzanie nowej zabudowy w zgodzie z historyczną kompozycją układu przestrzennego, gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, – ochrona panoram oraz przedpoli widokowych

	<p>poszczególnych obiektów, zespołów bądź układów,</p> <ul style="list-style-type: none"> – konsekwentne stosowanie wytycznych konserwatorskich szczególnie na terenach objętych ochroną konserwatorską, strefą ochrony ekspozycji, strefą ochrony archeologicznej.
--	--

PRIORYTET III Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym, budowanie świadomości społecznej o zabytkach	<ul style="list-style-type: none"> – organizacja i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań promujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego w regionie, – organizowanie i udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, – wprowadzanie i upowszechnianie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej np. poprzez organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, – wpieranie projektów edukacyjnych poświęconych upowszechnianiu historii regionu i dziedzictwa kulturowego, – wspieranie kształcenia nauczycieli i organizatorów życia kulturalnego w zakresie opieki nad zabytkami, – szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych zwłaszcza z tradycyjną sztuką budowlaną, – wspieranie działań instytucji kultury, organizacji pozarządowych i stowarzyszeń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, – wspieranie badań naukowych nad zabytkami oraz historią regionu.
Kreowanie tożsamości oraz identyfikacji z dziedzictwem kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> – wspieranie rozwoju lokalnych tradycji, – organizowanie imprez kulturalnych o charakterze lokalnym i regionalnym, – wspieranie lokalnych produktów, dawnych rzemiosł i technik budowlanych, organizowanie warsztatów dla dzieci i młodzieży, – popularyzacja problematyki regionalnej, w tym inicjatyw lokalnych w mediach.
Wzmożenie zaangażowania społecznego w zakresie opieki	<ul style="list-style-type: none"> – zachęcanie do wolontariatu na rzecz ochrony zabytków np. na rzecz dawnych cmentarzy lub

nad zabytkami	<p>parków, inicjowanie prac porządkowych,</p> <ul style="list-style-type: none"> – promowanie roli gminnego społecznego opiekuna zabytków poprzez organizowanie szkoleń i warsztatów dotyczących społecznej opieki nad zabytkami, – nagłaśnianie informacji o osobach zasłużonych dla ochrony zabytków w regionie i ich działalności na rzecz zabytków.
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> – rozpowszechnianie informacji o zabytkach z terenu gminy poprzez druk folderów promocyjnych, wydawnictw, przewodników, internet, itp., – opracowywanie i organizacja tras oraz ścieżek edukacyjnych z wykorzystaniem obiektów zabytkowych, – współpraca z mediami lokalnymi w dziedzinie promocji walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego, – organizacja imprez związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym, – wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych.
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa dostępności do atrakcyjnych obiektów zabytkowych poprzez odpowiednie oznakowanie obiektów, dróg, szlaków, – oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru poprzez umieszczenie tabliczek „zabytek chroniony prawem”, – umieszczanie tablic informacyjnych o zabytkach, – propagowanie walorów turystycznych gminy oraz rozwinięcie informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów, – tworzenie szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych z wykorzystaniem walorów dziedzictwa kulturowego, – zachęcanie do uprawiania lokalnej turystyki.

7. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) instrumentów prawnych, wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi aktualizację Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, uchwalenie lub aktualizację miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, tworzenie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis zabytków do rejestru, włączanie zabytków do ewidencji, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) instrumentów finansowych, obejmujących między innymi udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich, dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- 3) instrumentów koordynacji, obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa w dokumentach strategicznych województwa, powiatu, gminy, współpracę z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego, współpracę z wojewódzkim konserwatorem zabytków, organizacjami społecznymi, wyznaniowymi itp.;
- 4) instrumentów społecznych, obejmujących między innymi działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, właścicielami i posiadaczami zabytków, działania prowadzące do tworzenia nowych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- 5) instrumentów kontrolnych, obejmujących między innymi aktualizację i weryfikację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji założeń Programu.

8. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna wymaga uzyskania opinii Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Następnie zostanie przedstawiony Radzie Gminy Przytoczna, w celu przyjęcia go uchwałą. Program opracowany został na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania. Z realizacji zadań określonych w dokumencie, Wójt Gminy Przytoczna zobowiązany jest do sporządzenia co dwa lata sprawozdań i przedstawienia ich Radzie Gminy. Wykonanie takich sprawozdań, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać wykonanie zadań przyjętych do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna realizowany będzie poprzez wykonywanie zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów.

Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów prawnych, ekonomicznych oraz społecznych.

Dla priorytetu I- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i efektywne zarządzanie zabytkowym zasobem, przyjmuje się m.in. następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- ilość złożonych wniosków na dofinansowanie prac remontowych przez właścicieli zabytkowych obiektów,
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba obiektów zabytkowych poddanych remontom, konserwacji, pracom zabezpieczającym przed zniszczeniem lub kradzieżą,
- zakres współpracy z właścicielami lub użytkownikami zabytków, stosowanych wsparć i zachęt,
- liczba szkoleń dla pracowników, właścicieli obiektów zabytkowych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- ilość interwencji władz miasta przy rażących naruszeniach prawa budowlanego,
- ilość obiektów włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków oraz innych działań dotyczących aktualizacji gminnej ewidencji zabytków,
- ilość wniosków do wojewódzkiego konserwatora zabytków o wpis zabytków do rejestru lub objęcie inną formą ochroną prawną zabytków,
- liczba działań promujących i informujących o lokalnym dziedzictwie kulturowym.

Dla priorytetu II- Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy jako element rozwoju społeczno-gospodarczego, przyjmuje się m.in. następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna:

- ilość uchwalonych dokumentów planistycznych z uwzględnieniem ochrony dziedzictwa kulturowego,
- liczba aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- poziom egzekwowania zapisów zawartych w dokumentach planistycznych na obszarach objętych ochroną konserwatorską,
- zakres aktualizacji Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego,
- poziom ujmowania zapisów o ochronie zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w gminnej ewidencji zabytków w decyzjach dotyczących zagospodarowania przestrzennego gminy.

Dla priorytetu III- Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego, przyjmuje się m.in. następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna:

- liczba przeprowadzonych konkursów promujących dziedzictwo kulturowe w regionie,
- ilość szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba imprez kulturalnych,
- działania promujące lokalne produkty i tradycje,
- stosowane działania zachęcające do wolontariatu na rzecz ochrony zabytków,
- liczba opracowanych i wydanych publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta,
- ilość wydanych artykułów w lokalnej prasie dotyczących zagadnień związanych z zabytkami,
- ilość wspólnych działań podjętych z Gminnym Ośrodkiem Kultury, placówkami edukacyjnymi, stowarzyszeniami i innymi organizacjami,
- ilość oznaczonych obiektów zabytkowych, dróg, tras turystycznych,
- ilość umieszczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- ilość umieszczonych tabliczek „zabytek chroniony prawem” na obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

Opracowanie i uchwalenie gminnego programu opieki nad zabytkami nie powinno być traktowane jedynie jako realizacja przez gminę ustawowego zadania. Program powinien służyć rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, gospodarczych i edukacyjnych. Program powinien ponadto pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców, gdyż zachowane i należycie pielęgnowane dziedzictwo kulturowe wyróżnia obszar gminy i przesądza o jej atrakcyjności.

9. Źródła finansowania zabytków

Opieka nad zabytkiem należy do obowiązku właściciela bądź posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub podmiotu mającego taki zabytek w trwałym zarządzie. Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów poszczególnych samorządów. Finansowanie zabytków z tych źródeł odbywa się w oparciu o zapisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych.

Dysponentami powyższych środków są:

- 1) Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- 2) Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
- 3) organ stanowiący- gminy, powiatu, samorządu województwa.

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

W art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określono szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- 1) Sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) Przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- 3) Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) Opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) Wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- 6) Sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- 7) Zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- 8) Stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) Odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- 10) Odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) Odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) Modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) Wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) Uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- 15) Działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) Zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15,
- 17) Zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja udzielana jest zazwyczaj w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- 1) Zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- 2) Wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- 3) Stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Zadania budżetu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu publikowane i aktualizowane są w cyklu rocznym.

Budżet ministerstwa w 2021 roku uwzględnia dotacje w ramach zadania 9. Kultura i dziedzictwo narodowe, dla którego wyznaczono dwa cele:

- Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego;
- Utrzymanie i pielęgnacja materialnej substancji sfery kultury.

Określono ponadto podzadania:

Zadanie 9.1. Ochrona i popularyzacja dziedzictwa i tożsamości narodowej w kraju i za granicą,

Zadanie 9.1.1. Ochrona materialnego dziedzictwa kulturowego i miejsc pamięci narodowej w kraju i za granicą.

Zadanie 9.1.1.1. Koordynacja, nadzór i wspieranie ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Zadanie 9.1.1.2. Ochrona, udostępnianie, digitalizacja i popularyzacja zasobów dóbr kultury i propagowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

Zadanie 9.1.1.3. Gromadzenie, przechowywanie i badanie dóbr kultury.

Zadanie 9.1.1.4. Ochrona zabytków wpisanych do rejestru i nadzór konserwatorski.

Zadanie 9.1.1.5. Zagospodarowanie zabytków i badania nad zabytkami.

Zadanie 9.1.1.6. Rewaloryzacja i konserwacja obiektów i materialnych dóbr kultury.

Zadanie 9.1.1.7. Opieka nad miejscami pamięci narodowej oraz grobami i cmentarzami wojennymi.

Zadanie 9.1.1.8. Restytucja dóbr kultury.

Zadanie 9.1.1.9. Upamiętnianie wydarzeń historycznych.

Powyższe zadania w ramach ministerstwa koordynowane są przez:

- Departament Dziedzictwa Kulturowego,
- Departament Ochrony Zabytków,
- Departament Mecenatu Państwa,
- Departament Dziedzictwa Kulturowego Za Granicą i Strat Wojennych.

Minister Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu realizuje ponadto dotacje na badania archeologiczne, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego

konserwatora zabytków albo, prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego. Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone zostały w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Wsparcie dla zadań z zakresu opieki nad zabytkami udzielane jest również przez:

- 1) Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- 2) Województwo Lubuskie,
- 3) Fundusz Kościelny.

Poza podstawowymi źródłami finansowania, jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. W zakresie środków pochodzących z Unii Europejskiej są to przede wszystkim fundusze strukturalne, m.in. Regionalne Programy Operacyjne, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, programy regionalne, adresowane do konkretnych regionów kraju oraz programy wspólnotowe adresowane bezpośrednio do sektora kultury i inicjatywy wspólnotowe.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- 1) Źródła krajowe:
  - dotacje Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu,
  - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
  - dotacje gminne,
  - dotacje wojewódzkie i powiatowe,
  - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji- fundusz kościelny,
  - programy operacyjne Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu,
  - promesa Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu,
  - programy strukturalne,
  - organizacje pozarządowe,
  - dotacje instytucji wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami,
  - budżet instytucji kultury,
  - fundacje, społeczności lokalne i osoby prywatne.
- 2) Źródła zagraniczne:
  - źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
  - źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014-2020,
  - źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

10. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Jednym z obowiązków jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego, w zakresie ochrony zabytków, powinno być coroczne przyznawanie w uchwale budżetowej wysokości środków finansowych przeznaczonych na dotacje celowe dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze gminy. Stanowi o tym art. 81 ust 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, ochrona zabytków i opieka nad zabytkami należy do zadań własnych gminy. Przyznawanie powyższych dotacji ma na celu wspieranie i uzupełnianie działań właścicieli lub posiadaczy zabytków dla zapewnienia właściwej ochrony oraz konserwacji zabytków. O dotacje może ubiegać się każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na wzmiankowane prace przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, określi odpowiednia uchwała, która zostanie podjęta przez Radę Gminy Przytoczna oraz stosowne Zarządzenie Wójta Gminy Przytoczna wraz z załącznikami stanowiącymi wzory dokumentów i regulaminu komisji udzielającej dotacji na wyżej wymienione prace przy zabytku wpisanym do rejestru. Rada Gminy Przytoczna określi corocznie w uchwale budżetowej wysokość środków przeznaczonych na dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru, a także ustali harmonogram zadań wytyczonych w niniejszym programie opieki nad zabytkami.

Literatura

Dla potrzeb Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytoczna korzystano, między innymi z następujących opracowań:

- *Zabytki północnej części województwa lubuskiego*, pod red. J. Lewczuka i B. Skazińskiego, Gorzów Wlkp.- Zielona Góra 2004,
- *Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego*, pod red. B. Bielinis-Kopeć, Zielona Góra 2008.

Ponadto korzystano z materiałów pochodzących ze zbiorów Archiwum Zakładowego Delegatury w Gorzowie Wielkopolskim Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze, takich jak:

- karty ewidencyjne wsi,
- karty ewidencyjne założeń folwarcznych,
- karty ewidencyjne cmentarzy,
- karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa,
- ewidencje ogólne dendrologiczno-techniczne parków i ogrodów.

Korzystano również z informacji zamieszczonych na następujących stronach internetowych:

www.bip.lubuskie.pl

www.isap.sejm.gov.pl

www.przytoczna.bip.net.pl

www.lwkz.pl

www.nid.pl

Spis tabel

Tabela nr 1- Historyczne układy ruralistyczne

Tabela nr 2- Architektura sakralna

Tabela nr 3- Architektura rezydencjonalna

Tabela nr 4- Zespoły folwarczne

Tabela nr 5- Historyczne parki o ogrody

Tabela nr 6- Zabytkowe cmentarze

Tabela nr 7- Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru

Aneksy

Załącznik nr 1- Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przytoczna

Załącznik nr 2- Wykaz zabytków archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przytoczna

Załącznik nr 3- Wzór uchwały rady gminy w sprawie przyjęcia zasad i trybu udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.